

Encycl. 0.

52.

9

STAMPFEL-FÉLE
MÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR

9.

Dr. Bozóký Alajos

Római magánjog II.

PANDEKTÁK.

Ára 30 Kr. = 60 fill.

POZSONY-BUDAPEST
KIADJA
STAMPFEL K.

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és általa s minden hazai könyvárustól megszerezhető:

Stampfel-féle

Tudományos zseb-könyvtár.

„*A tudományos zseb-könyvtár*“ időhöz nem kötötten, 60 filléres kis füzetekben jelenik meg s a tudományok minden ágára kiterjeszkedik. „*A tudományos zseb-könyvtár*“ idővel mindazt felöli, a mi az általános műveltség körébe tartozik. A csinos külsejű füzeteket, rendkívüli olcsóságukra való tekintettel, bárki könnyen megszerezheti, aki pedig a hasznos tudnivalók ismeretét a legkényelmesebb módon akarja elsajátítani, az föltétlenül vegye meg „*A tudományos zseb-könyvtárt*“. A jó magyarsággal és eleven stilussal megírt füzetek főbb vonásokban világos képet adnak az illető tudományról és megismertetik az olvasót mindazzal, amit az illető szakmából okvetetlenül tudnia kell.

Eddigelé a következő füzetek jelentek meg :

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta Dr. Lévay E.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévay Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.

Legközelebb pedig — szintén időhöz nem kötötten — következő kötetek megjelenése van tervbe véve:

Aesthetika	Magyar nyelvtan
Alkotmánytan	Magyarok története
Allattan	Magyar poétika
Arithmetika és Algebra	Magyar retorika
Aruisme	Magyar stilsztika
Astronomia	Mértan
Ásványtan	Művelődéstörténet
Az ember őstörténete	Mythológia
Bozárgyűjtő	Német helyesírás
Chémia (szerves)	Német irodalomtörténet
Chémia (szervetlen)	Német nyelvtan
Egyetemes irodalomtörténet	Nemzetgazdaságtan
Egyházjog (Prot.)	Nemzetközi jog
Egyháztörténet	Népisme
Építészeti stilisme	Növényhatározó
Észjog	Növénytan
Ethika	Oktatási módszertan
Fogalmazványok	Olasz nyelvtan
Földtan	Orosz nyelvtan
Geológia	Paedagógia
Görög irod. tört.	Pénzügyi jog
Görög régiségek	Pénzügytan
Gyorsírás	Phyzikai repertitorium
Kereskedelem isme	Phyzikai földrajz
Kereskedelem története	Planimetria
Kereskedelmi földrajz	Politika
Lélektan	Rajzolás
Lepkegyűjtő	Római irod. tört.
Logarithmustáblák	Rovargyűjtő
Logika	Statisztika
Magyar helyesírás	Stereometria
Magyar közigazgatási jog	Természettan
Magyar közjog	Török nyelvtan
Magyar magánjog	Világtörténet

Megrendelhető alulírt kiadónál, s bármely hazai könyvtárusnál.

Pozsony — Budapest.

Stampfel Károly,
kiadó.

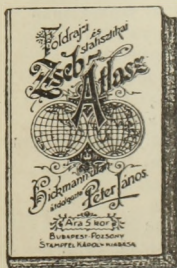
Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban
megjelent és általa s minden hazai könyvárustól meg-
szerezhető:

Mindenkire nézve ajánlatos a:

Hickmann és Péter-féle

Földrajzi és statisztikai

Zseb-Atlasz

Ezen felülmulhatatlan **zseb-atlasz** 60 térképen és grafikai táblán áttekintést nyújt a föld összes államainak viszonyairól, különös tekintettel hazánkra. A csinos térképek, csodálatos mennyiségű adatai, a **földrajzi és statisztikai zseb-atlaszt** **unicummá** és a művelt közönség részére nélkülözhetetlen szükségletté teszik. Ezen **zseb-atlaszt** mindenki élvezettel fogja tanulmányozni, mert közérdekű dolgok oly sokaságát közli világos előadásban, mint a mennyi-

ily alakban eddigelé egyáltalában még nem került nyilvánosságra.

Hickmann és Péter-féle

Földrajzi és statisztikai zseb-atlasz

5 koronáért

minden könyvkereskedő útján beszerezhető.

Kiadja:

Stampfel Károly Pozsonyban.

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

— 9. —

RÓMAI MAGÁNJOG.

II.

PANDEKTÁK.

IRTA

Dr. BOZÓKY ALAJOS.

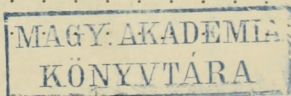

POZSONY. 1899. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés	3
Általános tanok	5
Dologbeli jog	19
Kötelmi jog	35
Családi jog	56
Örökjog	58

*A Tudományos Zsebkönyvtár jog- és állam-
tudományi csoportjából eddig megjelent:*

- 8. Római jog. I. Institutiók.** Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 9. Római jog. II. Pandekták.** Irta Dr. Bozóky Alajos.
- 10. Katholikus Egyházjog.** Irta Dr. Bozóky Alajos.

Követni fogják:

**Észjog, Magyar közjog, Magyar magán-
jog, Nemzetgazdaságtan, Pénzügyi jog, Pénz-
ügytan, Statisztika, Politika, Nemzetközi jog,
Alkotmánytan, Protestáns Egyházjog, stb.**

BEVEZETÉS.

A pandektajognak nagy jelentősége van. Ahogy egy igazi orvos csak akkor képes hivatásának megfelelni, ha az emberi test szervezetét a legnagyobb részletességgel ismeri, épúgy megkívántatik egy igazi jogásztól, hogy a magánjogi viszonyok szervezetét feltáró pandektajogot ismerje, e nélkül mozogni sem tud s azért minden művelt államban a jogi képzettséget erre fektetik. Még ott is, a hol már újabb kodifikált polgári törvénykönyvek vannak (házánkban is most készül), szükséges a pandektajogot mintegy rezervában tartani, mert a magánjog a pandektajogban gyökerezik, innen táplálkozik, továbbfejlődése csak ennek tekintetbevétele mellett lehetséges, figyelmen kívül hagyása esetén pedig éppenséggel veszélyeztetve van.

Általános tanok. Bármely magánjog tekintetében felmerülnek a következő kérdések: ki a szőnyegen forgó magánjog alanya? mi annak a jognak a tárgya? mikép jutott a tárgy az alanynak a jogi uralma alá? hogyan kell a jogot szükség esetén biztosítani és védeni? Azonkívül mindenkinek tisztában kell lennie arra nézve is, honnan erednek azok a mindenkit egyformán kötelező szabályok, melyek a közrend fentartására szolgálnak. Mindezeket a kérdéseket általános tanok neve alá szokás foglalni és a tulajdonképi jogrendszer fejtegetése előtt tárgyalni. Tudni kell ugyanis, hogy a jog egy élő szervezet, melynek rendeltetése abban áll, hogy az emberi életviszonyokat szabályozza. Ennek a szabályozásnak pedig észszerűnek, az emberi természettel megegyezőnek és minden részleteiben összhangzónak kell lennie. Ezt az összhangzást a rendszer van hivatva feltüntetni. Ha módunkban áll az egész jogrendszert áttekinteni, egyszersmind képesek leszünk nemcsak az egyes alapigazságokat felismerni, a melyekből maga a rendszer felépült, hanem a belső rokonságot s a szoros összefüggést is, melyben az egyes alapigazságok és intézmények egymáshoz állanak, és végül meggyőződünk, hogy a fennálló jogrendnek, mely mindenképen az igazság megvalósítására törekszik, engedelmeskednünk kell, hacsak a fékvesztett zabolátlanság, a teljes anarkia, az általános felbomlás és zürzavar állapotába jutni nem akarunk.

A jogrend egyértelmű a tárgyilagos joggal, mely alatt az emberek cselekvési szabadságának zsinórmértékét értjük. A tárgyilagos jog a maga szabályait különféle forrásokból meríti, u. m. a szokásjogból, a törvényekből, a bírói gyakorlatból és bizonyos tekintetben a tudományból is.

A szokásjog közvetlenül a nemzet jogérzületéből fejlődő és hosszas gyakorlat által szentesítést nyert jogszabály. Az általános jogi meggyőződés nélkül nem képzelhető szokásjogi tételnek keletkezése, habár különben az észlelt szokás számtalanszor és hosszú időn át ismételt egyforma cselekvényekben

nyilvánulna is, p. a menyegzői szokások, a gyásztor szokása nem alapulnak jogi meggyőződésen, ellenben az atyafiak osztozkodása igenis. Azonban bár a szokásjog érvénye nem függ attól, vajjon a törvényhozó is akár nyíltan, akár hallgatag jóváhagyja, annyi még is áll, hogy észszerűnek kell lennie, azaz nem szabad a létező állami és erkölcsi rend alapjaival ellenkeznie, p. erdei falopások, bármennyire legyenek is elharapózva, nem menthetők ki avval, hogy szokásosak.

Törvény az állam alkotmánya szerint létrejött és kihirdetett közkötelező jogszabály. A mit nem az illetékes törvényhozó alkot, vagy a mit, habár az illetékes törvényhozó alkotta volna is, ki nem hirdetnek, az nem törvény. Mihelyt azonban a törvény ki lett hirdetve, senki sem mentheti magát avval, hogy az tudomására nem jutott, mert minden polgárnak kötelessége, hogy magának arról tudomást szerezzen, minthogy különben kinek-kinek tetszésétől függne arról tudomást venni vagy sem, mi által az egész jogrend kérdésessé válnék. Fontos az a szabály, hogy az új törvényeknek visszaható erejük nincs, a mit úgy kell érteni, hogy a korábbi törvények uralma alatt már valósággal megszerzett jogokat az új törvények meg nem támadhatják, csak hogy az a pusztá lehetőség, mely valakire nézve bizonyos jogok megszerzésére a múltban fenforgott, ha azt a lehetőséget tényleg fel nem használta, vagy fel nem használhatta, nem tekinthető szerzett jognak, p. valaki annak előtte elmulasztotta a kényelmesebb szerződéskötési módot, az új törvény pedig szigorúbb szerződéskötési módot szab elő, akkor már csak az új törvény szerint kötheti meg a szerződést. A törvényekhez némiképp hasonlóak az u. n. statutumok vagy alapszabályok, melyeknek megalkotására bizonyos autonómiával (öntörvényhozási joggal) bíró testületek, felekezetek, községek fel vannak jogosítva, de ezek a statutumok csak az illető testületek tagjaira nézve kötelezők.

Birói gyakorlat alatt oly jogszabályt értünk, mely az által keletkezett, hogy bizonyos elv bírói eldöntés alá került egyforma ügyek túlnyomó többségében az ítélet alapjául szolgált. Ez tehát egy neme a szokásjognak.

A magánjogi szabályok kötelezők: 1. magára az államra (fiskusra) vagyoni jogi viszonyaira nézve,

2. az uralkodóra magánjogi viszonyaira nézve, 3. az állam minden lakosára, 4. az állam területén tartózkodó idegenekre, a mennyiben jogaik s kötelmeik érvényesítéséről van szó.

Személyjog. Vannak természeti és jogi személyek. A természeti személy létre jön születés, megszűnik halál által. De csak az anya testétől teljesen elválasztott s emberi alakkal bíró élő magzat világra jövétele eredményez természeti személyt, míg a halva született gyermek, valamint a szörnyszülött egyáltalában nem létezőnek tekintetik. A halál bekövetkezte mindig bebizonyítandó, nyomtalanul eltűnt ember pedig holtta nyilvánítandó. De a holtta nyilvánítás csak 70-ik évöket meghaladt személyeknél történhetik meg, minekutána a hirevesztett egyénhez bizonyos határidő kitűzése mellett (lapok útján) birói felhívás intéztetett, hogy netaláni életbenlétéről hirt adjon. A halál napjául ilyenkor az illetőnek 70-ik születésnapja tekintetik, ha csak valaki ezen vélelemmel szemben be nem bizonyítja, hogy a biróilag holtta nyilvánított ezen napnál korábban, vagy később halt meg. Ha többen ugyanazon halálveszedelem alkalmával pusztultak el s nem lehet kimutatni, hogy melyikök élte túl a másikat (a mit pedig okvetetlenül meg kellene tudni, p. az öröklés szempontjából), akkor az a vélelem áll, hogy a serdületlen leszármazó felmenőjénél korábban, a serdült leszármazó pedig később halt meg, más különben pedig azt kell vélelmezni, hogy egyszerre haltak meg, tehát egyik sem élte túl a másikat.

Mai jog szerint minden ember személy, sem a szabadság, sem a polgárjog, sem a becsület hiánya nem alterálja a személyiséget. De vannak a cselekvési képességre befolyást gyakorló körülmények. Nevezetesen a törvényes vagy törvénytelen származás, a mennyiben a törvénytelen gyermekek jogilag atyátlanak és így atyai rokonaik sem lehetnek; azután a nem, a mennyiben a nők egyfelől ugyan férjök hatalma alatt állanak s őt lakhelyére követni tartoznak, másfelől azonban a kezesség tekintetében előnyben részesülnek s a jogban való tévedésökre vagy járatlanságukra sikerrel hivatkozhatnak, a serdültség is náluk már a 12. évnél kezdődik (hermafroditák azon nemhez számíttatnak, a mely bennök túlnyomó, vagy pedig a melyhez magokat jogilag számíttatni

akarják); továbbá a kor, a mennyiben a teljes cselekvési képesség élvezte csak a teljeskorúsággal (betöltött 25. életévvel) áll be, még akkor is, ha valaki (férfi a betöltött 20., nő a betöltött 18. évével) korengedélyt nyerne, mert a 25. évig még mindig a kiskorúakat illető kedvezményekben részesül; az egészség, a mennyiben a szervi bajban szenvedők erre való tekintettel az őket érhető hátrányok ellen oltalmaztatnak, az olyan betegség pedig, mely valakit konkrét esetben egy reá nézve fontos jogi cselekvény véghezvitelében meggátol, mentségül szolgál neki, örültek pedig, bebizonyítható világos perczek kivételével, merőben cselekvésképtelenek; a hatóságilag kimondott tékozlás esetén az illetők csak reájuk nézve hasznos jogügyleteket köthetnek, de magokat le nem kötelezhetik; a lakhely, mely vagy önként választott, vagy kényszerű (p. a hivatalnokra, a katonára, a nőre, a gyermekekre a kiutasított vagy internáltra nézve), kinek-kinek birói illetőségét határozza meg s azonfölül számos jogviszonynál, különösen a jogok érvényesítésénél, tekintetbe veendő; végre a rokonság és sógorság, mely a családi és örökjogban, de még a kötelmi jogban is nevezetes befolyást gyakorol.

A jogi (vagy u. n. erkölcsi) személyek csak fogalmilag, azaz képzeletben létező jogalanyok s általában kétfélék, u. m. természeti személyösszeségek (testületek, községek, felekezetek), vagy pedig vagyonösszeségek (alapítványok, nyugvó örökség). Jogi személy keletkezéséhez megkívántatik bizonyos külső alzat (személyösszeség, vagyonösszeség), melylyel a személyiség egybeköthető legyen és jogszabály, mely ezt az alzatot a jogalanyisággal felruházza; megszűnik pedig ezen kellékek elestével, valamint akkor is, ha a jogi személy célját már teljesen elérte, vagy többé el nem érheti. A jogi személyek csak a vagyonjogokra képesek, csak hogy persze nem magok cselekszenek, hanem érettök és helyettök képviselőik. Nem minden természeti személyösszeség jogi személy, hanem csak a testületek, melyektől jól meg kell különböztetni az egyszerű társaságokat, mert míg az utóbbiaknál annyi jogalany van, mint a hányan tagjai a társaságnak s a társasági vagyon is folytonosan a tagok vagyona, addig a testületek egyetlen személyt alkotnak, melynek vagyonában az egyes tagoknak

semmi részök sincs még akkor sem, ha a testület feloszlik, mert ez esetben (más érvényes intézkedés hiányában) a testület vagyona a fiskusra száll, persze avval a kötelezettséggel, hogy más hasonló köz-célokra fordíttassék.

Dolgok. A dolgokra mint a magánjogok tárgya-ira nézve igen fontos jogelvek léteznek. Ma is fenn-áll azon különbség, mely szerint a dolgok részint forgalomban levők, részint forgalmon kívüliek, az utóbbiak vagy egyáltalában, vagy legalább egyesek magánjogi uralmában nem állhatnak. A dolgok jog-érdekű minőségei közül kiemelendők az érték, ingó-ingatlan, elhasználható- el nem használható, helyettesít-hető- nem helyettesíthető, osztható- oszthatatlan voltak.

Az érték vagy használati vagy csereérték. Általános kifejezője a pénz. A dolgok értékének kifejezése pénzben becsérték, becsár, mely vagy piaczi ár, a melyért bármikor eladni vagy venni lehet azokat, vagy rendkívüli ár, a melynél azoknak különös va-gyoni előnyei is tekintetbe vétetnek, a miket valaki-nek körülményeinél fogva nyujthatnak, p. egy ritka szerszám, de az u. n. kéjbecsár nem vehető figye-lembe, mert nincs határa, p. ha valaki azt mondaná, hogy megölt kedvencz kanári madarát nem adta volna oda ezer forintért sem. A pénznek értéke beltartal-mától függ, miért is a pénzláb időközbeni megválto-zása a fizetendő pénzdarabok mennyiségére (de nem magára az összegre) befolyást gyakorol, nem úgy a pénznek pusztá csereértékében beállott változás is. A pénznemet, melyben a fizetés teljesítendő, szabály szerint az adós határozhatja ugyan meg, de a hitelező még sem köteles nagyobb summákat (a pandektajog szerint 25 frtot) apró pénzben elfogadni.

Az ingatlanok házi, vagy városi, vagy mezei tel-kek, s ehhez képest vannak házi vagy mezei szol-galmak, házi bérletek és mezei haszonbérletek. Az ingó dolgok vagy magoktól mozgók (állatok), vagy mozgathatók. A jogok (mint testetlen dolgok) részint az ingók, részint az ingatlanok közé számíttatnak.

Elhasználhatónak az olyan dolgot nevezzük, melyet máskép mint elfogyasztás által nem is lehet használni, p. élelmi, világító, fűtő anyagok, mig olyan dolgot, mely csak hosszú használat folytán kopik el, épen e miatt elhasználhatatlannak mondunk, p. ruha, butorok, gépek. Az előbbi dolgoknál nem az elpusztult

egyed, hanem ama faj jön tekintetbe, melyhez az elpusztult egyed is tartozott. Elhasználható dolog nem lehet ugyanazon dolog visszaadására irányuló jogügyletnek, p. haszonkölesön, haszonélvezés tárgya. Az azonban lehetséges, hogy a szerződő felek elhasználható dolognak oly rendeltetést tulajdonítanak, a milyen csak az elhasználhatatlan dolgoké szokott lenni és megfordítva, p. valaki csak kiállítás végett enged át ritka, szép gyümölcsöt, vagy másnak pénz helyett ezüst gyertyatartókat ad kölesön, hogy azokat pénzzé tegye, s azután csak bizonyos pénzösszeg visszaadását köti ki magának.

Helyettesíthető azon dolog, melynél nem az egyed, hanem a faj jön tekintetbe, p. nyomtatott könyvpéldány, helyettesíthetetlen pedig az, melynél épen csak az egyed vétetik tekintetbe, p. egy kézirat. Ambár minden elhasználható dolog egyszersmind helyettesíthető, azért nem minden helyettesíthető dolog egyszersmind elhasználható p. építőanyag.

Oszthatónak a jog szempontjából csak azt a dolgot mondjuk, mely lényegének elpusztítása s értékének aránytalan csökkentése nélkül több ugyanilyenemű, csak hogy kisebb darabokra osztható, különben a dolog oszthatatlan, p. kenyér, só, gerenda osztható, élő állat, gyémánt oszthatatlan. Az anyagilag oszthatatlan dolgok is azonban legalább eszmeileg oszthatók, a jogosítottak között ez esetben közösség támad, melynél fogva ki-ki a maga eszmei részéről igen, de nem egyszersmind a közös dolognak anyagi részéről is rendelkezhetik. Per útján a közösség megszüntethető.

A dolgok vagy egyszerűek, p. egyetlen darab márványból faragott szobor, vagy összetettek, p. ház, hajó, szekrény, óra. Egyszerű dolognak egyes részein külön tulajdon vagy birtok nem lehetséges, összetett dolognak egyes részein sem akkor, ha a részek úgyszólván az egészbe beleolvadtak, míg abban az esetben ha az összeköttetés daczára a részek megtartották külön létezésöket, ez igenis lehetséges, p. hajó s ennek árbocza, puska s ennek töltő vesszeje.

Fődolog az, mely lényeges, p. a késpenge, mellék-dolog az, mely csak vonatkozással a fődologra jön tekintetbe, p. a kés tokja vagy nyele. Olyan mellék-dolog, mely természeti viszonynál fogva került egy másik fődologhoz, növedéknek, az pedig, mely

jogi viszonynál fogva került a fődologhoz, tartozék-nak neveztetik. A növedék mindenben a fődolog jogi sorsát osztja, a tartozék ellenben nem. Minden tartozék mellékdolog ugyan, de nem minden mellékdolog tartozék. A tartozéki minőséget különféle körülmények, a szokás, a rendeltetés, külön megállapodás stb. határozza meg.

Gyümölcsnek nemcsak valamely termődolog szervi termékeit nevezzük, hanem mindazon dolgokat is, melyeknek rendeltetése az, hogy a fődologtól elválasztatván, önálló egésznek alkossanak, p. kőszén, érczek, homok, levágott fa az erdőben. U. n. polgári gyümölcsök a kamatok, haszonbér. Külömbőség tétetik függő (lábon álló) és már elkülönített gyümölcsök, azután ezek és a már beszedett gyümölcsök, továbbá ezek s a beszedetni elmulasztott gyümölcsök, végre a természetben még meglévő s a már elfogyasztott gyümölcsök között, e külömbőség a kártérítésnél döntő.

Fogalmilag egy egésznek tekintett s közös gyűjtőnévvel jelölt dolgok dologösszeségnek neveztetnek, p. nyáj, könyvtár. Ezeknél soha sem maga a dologösszeség, hanem mindig csak az ezt alkotó egyes dolgok tárgyai a reájok vonatkozó jogviszonyoknak, könyvtárt nem lehet birni, csak az egyes könyveket.

Jogi tények. Legfontosabb jogi tények a cselekvények, melyek vagy tevésben, vagy mulasztásban állhatnak és vagy megengedettek vagy tilosak. Mindennemű jogi cselekvény az akaratelhatározás és az akaratnyilvánítás eredménye, és csak a jogi cselekvési képességgel bíró személyektől eredő akarat vétetik tekintetbe. Valóságos akaratnak csak a cselekvő személynek szabad és komoly elhatározásából eredő akarat vétetik. Anyagi kényszer, fizikai erőhatalom alkalmazása a cselekvő személyre kizárja az utóbbinak szabad akaratát, tehát az e közben látszólag létrejött jogügylet semmis. Lélektani kényszer, fenyegetés alkalmazása nem teszi ugyan a jogügyletet érvénytelenné, de a kényszerített félnek módjában van a káros következményeket magáról elhárítani, feltéve, hogy a fenyegetés jogtalan, a félelem alapos, a baj súlyos s a kényszer egyenesen a káros cselekvény véghezvitele céljából alkalmaztatott. A tévedés rendszeren nem alterálja a jogügylet érvényét, kivévn, ha a felek lényeges tévedésben voltak, melynek fen-

forgása nélkül az ügylet létre sem jött volna, feltéve azonban, hogy maga a tévedés menthető, a minőnek csupán a tények s nem egyszersmind a jog körül való tévedést veszik. A csalás sem szolgál a jogügylet megsemmisítésének alapjául, de a rászedett fél a káros következményeket itt is magáról elháríthatja; ha pedig a csalás lényeges tévedést idézett volt elő, akkor az ügylet e miatt igenis érvénytelen. Nem komolyan szándéklott, valamint szinlelt jogügyletek semmisek, de a szinlelt jogügylet alatt lappangó igazi jogügyletek megállanak, p. valaki egy 600 frt évi bért jövedelmező házat elad valakinek 600 frtéért, úgy a szinleges adásvevés nem áll meg ugyan, de megáll a szándéklott ajándékozás. Az akarat akár nyíltan (szóval, írásban, jelekkel), akár hallgatag (az akaratra következtetést engedő konkludens cselekvényekkel) nyilvánítható; azonban a pusztá hallgatás magában véve még nem vehető beleegyezésnek, hanem csak akkor, ha a hallgatónak a körülményeknél fogva multhatatlanul nyilatkoznia kellett volna s ő még is hallgatott, mely esetben nem panaszkodhatik, ha az ő hallgatása neki talán nem tetsző értelemben vétetett. Egy hivatlan embernek hozzánk intézett föl-szólítására nem vagyunk kötelesek nyilatkozni, p. egy könyvárus, kivel semmi összeköttetésben nem állunk, könyvet küld nekünk azon megjegyzéssel, hogy ha neki 8 nap alatt vissza nem küldjük a könyvet, megtartottnak fogja tekinteni.

A mai jog szerint szabály, hogy képviselő által is cselekedhetünk. A képviselet alapulhat család-hatalmi viszonyon (p. a férj nejének, az atya gyermekének törvényes képviselője), vagy jogi személy szervezetén, vagy a bíróságtól nyert felhatalmazáson (p. gyám, gondnok), vagy a képviselttől kapott megbízáson (p. közbenjáró), vagy megbízás nélkül felvállalt ügyviselésen. A képviselő cselekvényének az általa képviseltre nézve beálló joghatálynak oka pedig vagy az utóbbinak előleges beleegyezése, vagy legalább is utólagos jóváhagyása.

Jogügylet alatt magánfélnek megengedett akaratnyilvánítását értjük, melynek közvetlen célja bizonyos jogviszony megalapítása, megváltoztatása vagy megszüntetése. Sem bírói ítélet, sem fejedelmi leirat, sem a tőlünk függetlenül beálló jogi hatás nem jogügylet, p. növedék általi tulajdonszerzés, el-

évülés folytán beálló jogvesztés. A jogügylet kellékei: 1. a cselekvő személy v. személyek jogi cselekvési képessége, 2. akaratuknak természeti v. jogi lehetősége, 3. ugyanannak kellő nyilvánítsa. A jogilag meg nem állható jogügylet érvénytelen, még pedig vagy semmis, vagy csupán felbontható, kezdettől, vagy csak később beálló oknál fogva, teljesen vagy részlegesen. A kezdettől fogva érvénytelen jogügylet magától nem vergődhetik érvényre, még ha az érvényességének ellentálló akadályok elesnének is, sőt utólagos jóváhagyás által sem lehet rajta segíteni, mert a mi nem létezik (s ilyen az érvénytelen jogügylet is), azt jóvá sem lehet hagyni. Csak néhány kivételes esetben történik, hogy magokban véve érvénytelen jogügyletek utóbb érvényre emelkednek, mintha mindjárt kezdetben érvényesen jöttek volna létre, p. a házastársak közötti érvénytelen ajándékozás érvényessé válik, ha az ajándékozó azt halála előtt vissza nem vonta. Midőn az akaratnyilvánítás homályos, magyarázat útján kell a felek igazi akaratát kifürkészni, de mert ez nem vezet mindig célhoz, vannak bizonyos szabályok, melyeket ilyenkor irányadók gyanánt kell követni, p. inkább azt az értelmet kell elfogadni, mely mellett a jogügylet megáll, vagy kétség esetében inkább azt, mely az illetőre nézve hasznosabb, vagy hogy azon fél hátrányára kell a jogügyletet magyarázni, a melyiknek világosabban kellett volna magát kifejeznie; ha ez sem segít, az egész jogügyletet érvénytelennek kell tekinteni.

Jogi hatásuk nemcsak a megengedett, hanem a tilos cselekvényeknek is van, a különbség csak az, hogy míg ott a szándéklott eredmény áll be, addig itt épen az ellenkező (a vevő tulajdont szerez, de nem a tolvaj) Tilos cselekvény megállapíthatására szükséges jogsérelmes cselekvés által okozott jogsérellem, mely a cselekvőnek betudható. E momentumok egybetalálkozása képezi a vétkeséget általában véve, mely alá nem csak a gonosz szándék, hanem a vastag gondatlanság és a vétkes vigyázatlanság is tartozik. Gonosz szándékáért az illető mindig felelős, vastag gondatlanságáért is többnyire, míg vétkes vigyázatlanságáért csak kivételesen. Midőn pedig valakinek mind a háromért kell felelősséget vállalni, azt mondjuk, hogy a teljes vagy korlátlan felelősség terheli őt; ez esetben csak úgy menekülhet, ha si-

kerül bebizonyítania, hogy a kár nem az ő cselekvénye, hanem véletlen folytán állott be.

Nevezetes jogi tény az idő is, melynek napok, hónapok, évek szerinti felosztását a naptár tartalmazza. A szökőév is jogilag 365 nappól áll, csak hogy a február 23-ika után közbeszúrt szökőnap a reá következő nappal egy naptári napnak vétetik, de szerződésszerű határidőknél a szökőnap is külön számíttatik. Több hónapra terjedő időszak kiszámításánál a hónap általában 30 nappól álló időszaknak vétetik. Az időszak lefolyásának számításánál a folytonos idő (mely perczről perczre számíttatik) képezi a szabályt, a hasznos pedig (melynél a fel nem használhatott napok kihagyatnak) a kivételt; azt, hogy tehát ily formán mely napok veendőek ki a számításból, felperes köteles bebizonyítani, míg alperesnek elég kimutatni, hogy a kérdéses időszak a naptár szerint már lejárt. Ha valamely már legalább két nemzedéken át tartott tényleges állapot kezdetét homály borítja, akkor az a vélelem áll, hogy amaz állapot jogérvényesen keletkezett; ez az u. n. emlékezeten felüli idő, de szabad persze az ellenkezőt bizonyítani.

Alanyi jognak mondjuk a személynek azon szabadságát, melynél fogva egyéni akaratát a tárgyi jog (5. l.) határain belül érvényesítheti. Jellemzésére szolgálnak a következő alapelvek: 1. jogunknak gyakorlására senki sem kényszeríthet, 2. habár más akkor, midőn jogunkat gyakoroljuk, kárt szenved is, ezért nem cselekszünk jogtalanul (erkölcstelenül tán igen, p. midőn egy gazdag hitelező szegény adósát csupán azért, hogy követelését érvényesítse, mindenéből kifosztja), 3. természetileg vagy jogilag lehetetlen cselekvényre irányuló jogunk nem képzelhető, 4. csak akkor beszélhetünk jogról, ha annak bizonyos alapja van, 5. jogunkról szabad le is mondanunk, csak akkor nem, midőn a jogunkkal járó köteletséget sértenők meg (p. a lakó lemondana a lakásról, de nem fizetné meg a házbért, vagy az apa lemondana gyermekéről, hogy a tartási költségektől meneküljön), 6. minden mástól követelhetjük, hogy a mi jogunkat tisztelje és elismerje, következőleg minden avval ellenkező cselekvényt abbahagyjon. A jogunban foglalt jogosítványokat alanyi jogunk tartalmának nevezzük, a melylyel minden alanyi magán-

jog bir, míg tárgyuk voltaképen csak a dologbeli jogoknak van. Fontosabb ennél, hogy bizonyos jogok abszolút hatályuak, azaz bárki ellen érvényesíthetők, p. a tulajdon, örökjog, ellenben mások csak relatív hatályuak azaz csak bizonyos személyek ellen érvényesíthetők, p. a követelések. Ez az éles ellentét vezetett az alanyi jogoknak dologbeli és kötelmi jogokra való felosztására. Az előbbiek a jogosítottnak bizonyos közvetlen uralmat nyújtanak valamely dolog fölött, holott az utóbbiak a jogosítottat csupán arra hatalmazzák fel, hogy mástól vagyoneértékü tevőlegesen vagy nemleges cselekvények teljesítését követelhesse. Ez a különbség az alanyi jogok természetére nézve főfontosságú. De vannak még más felosztások is, u. m. személyhez és dologhoz kötött jogok, ahhoz képest, a mint a jogosítottnak személye legott tudva van, p. bármely szerződésnél, vagy csak utóbb tudható meg, p. papírpénz birtokosa, ingatlanak mindenkori tulajdonosa. És vannak u. n. legszemélyesebb jogok, melyek a jogosított által át nem ruházhatók s halálával nyomban megszűnnek, p. atyaság, férj, gyermeki, örökösi minőség, holott más személyes jogok átruházhatók. A dologhoz kötött jogokat általában véve reáljogoknak nevezik, s ezek a legkülönbébbek lehetnek, u. m. szolgalmak, kötelmek, terhektől való mentességek. Legszerosabb értelemben vett alanyi jogok a kiváltságok, mert mindig különös törvényen alapulnak, melyektől meg kell különböztetni az u. n. jogkedvezményeket, t. i. kivételes jogon alapuló olyan alanyi jogokat, melyek nem, miként a kiváltságok csak egyes személyeket, jogviszonyokat vagy dolgokat, hanem mindazon személyeket, jogviszonyokat és dolgokat illetik, melyek a rendes jogtól eltérő kivételes jog uralma alá esnek, p. a kiskorúak, katonák, nők, bizonyos csődbeli követelések, új házak adómentességi kedvezményei.

A jogok is vagy fő-, vagy mellékjogok, amazok magokban véve is megállanak, p. tőkekövetelés, az utóbbiak csak vonatkozással bizonyos főjogra állanak fön, p. kamatok v. zálogjog. Magától értetik, hogy a főjog megszűntével meg kell szűnnie a mellékjognak is, de nem megfordítva; a ki tehát a főjog iránti követelésével el lett utasítva, az nem támaszthat utólag igényt valamely, ama főjogra vonatkozó mellékjogra.

Ha a jog tartalma osztható, magát a jogot is oszthatónak mondjuk, különben oszthatatlannak, p. oszthatók a tulajdon, haszonélvezés, zálogjog; oszthatatlanok a szolgalmak és oszthatatlan teljesítésre irányuló kötelek.

A jog szerzése eredeti, ha másnak a jogától függetlenül, származékos, ha csak vonatkozással másnak a jogára történik. Ugyanezt mondhatni a jogvesztésről is. A származékos jogszerzés következménye vagy különös, vagy egyetemes jogutódlás lehet, ahhoz képest, a mint az átruházónak (jogelődnek) csak egyes jogai, vagy egész vagyona szállt át a szerzőre (jogutódra). Mainap egyetemes jogutódlás egyedül az öröklés. Mindennemű származékos jogszerzésre áll azon fontos szabály, hogy senki sem ruházhat a saját jogának mértékén túl terjedő jogot másra. Az átruházás másképp elidegenítésnek is neveztetik, mely már akkor is fenforog, ha az eddigi jogosított a maga jogát másnak a kedvéért csupán korlátozza az által, hogy az utóbbinak a maga dolga tekintetében dologbeli jogot enged, p. szolgálommal vagy zálogjoggal terheli. Az elidegenítéstől meg kell különböztetni a lemondást, mely alatt valamely jogunk feladását, avval való felhagyásunkat értjük; ezt is persze külsőleg felismerhetővé kell tennünk, p. a tulajdonunkról való lemondásunkat a dolog elhagyása, a követelésünkről való lemondásunkat elengedés által. Azon jog, melyről valaki érvényesen lemondott, reá nézve végkép megszűntnek tekintendő.

A tulajdon, a szolgalmak, a keresetek elévülését is mehetnek veszendőbe, feltéve, hogy az elévülési idő félbeszakítás nélkül lefolyt, s hogy azon személy, kinek joga az elévülés által elveszendő, ennek érvényesítésében ne lett légyen jogi akadály által meggátolva, mert az igazsággal mérőben ellenkeznék, hogy olyan emberrel szemben is lehessen az elévülésre hivatkozni, a ki saját hibáján kívül nem volt abban a helyzetben, hogy az elévülési idő alatt a maga jogát érvényesíthette volna.

Jogunkat gyakorolni annyit tesz, mint a benne foglalt jogosítványokat tetteleg érvényesíteni, akár magunk foganatosítjuk, akár másokkal foganatosíttatjuk. Gyakran megesik, hogy többen egyszerre kívánják jogaikat gyakorolni s így egymással egybetalálkoznak. Ez a körülmény csak akkor van befolyással

a kérdéses jogviszonyokra, ha elégséges fedezet hiányában lehetetlen, hogy valamennyi jogosított a maga jogát teljesen kimeríthesse, p. az egyszerre fellépő több hitelező közös adósának vagyona valamennyiök teljes kifizetésére elégtelen. Ilyenkor a jogok összeütközése támad, a midőn mindenek előtt nézni kell, nem foglaltatik-e a törvényben bizonyos megoldási mód, p. az egyik követelés kiváltságos, a másik nem az, az egyik korábban, a másik későbbben keletkezett; ha pedig a törvény nem ad útmutatást, akkor a megoldás merőben tényleges módokon történik, t. i. vagy megelőzi az egyik a többieket az által, hogy hamarabb sikerül egy kedvező jogerejű ítéletet nyernie, vagy pedig valamennyi egymással összeütköző jog kölcsönös korlátozást tapasztal, p. csőd esetében, vagy végre a sors határoz közöttük.

Marcus Aurelius császárnak egyik rendelete szerint senkinek sem szabad önhatalmaskodnia, hanem jogának érvényesítése végett a törvény útjához kell folyamodnia, minthogy különben jogának elvesztésével büntettetik. A törvény útja pedig abban áll, hogy a veszélyben forgó jogaink védelmére panasz vagy kereset útján a bírósághoz fordulunk, mely az ellenfélt is meghallgatja, és a kellő bizonyítás alapján ítéletet hoz, mely azután szükség esetén kényszerrel foganatosíttatik. Az ide vonatkozó szabályok a polgári pereljárás körébe tartoznak. Itt csak a perindítás jogi hatásait kell kiemelni. Felperes (t. i. ki a jogát keresi) csak úgy győzhet, ha már a per indítván birt avval a joggal, melyet a per útján érvényesíteni akar, míg abban az esetben, ha csak a per támasztása után jutott ahhoz a joghoz, keresetével elutasíttatik. Alperes (t. i. az ellenfél) kívánhatja, hogy a felperes őt ugyanazon igény (dolog, követelés) miatt több perbe ne bonyolítsa, hanem a megindított pernek kimenetelét bevárja, viszont azonban alperesnek is alá kell magát vetnie a hozandó ítéletnek s ennek eleget tenni. A perindítás időpontjában létezett körülmények irányadók a marasztaló ítélet terjedelmére nézve, a mennyiben, habár a per elhúzódna is, felperesnek, ha győz, mindazt kell megkapnia, a mit kapott volna, ha az ítéletet nyomban a perindítás után hozták volna. Ha alperes a felperest tévedésbe ejtendő, tetteti magát, mintha a tőle követelt dolog nála volna, és a perbe bocsát-

kozik, noha nincs is nála, ezért a rosszhiszeműségért avval lakol, hogy úgy bánnak el vele, mintha a dolog csakugyan nála volna. Az ítélet (mely lehet elmarasztható v. fölmentő, részben elmarasztaló és részben felmentő) akkor jogerős, ha sem alaki, sem anyagi semmiségi okba nem ütközik, és ha felebbezés útján sem változtatható meg többé. Hatása pedig abban áll, hogy igaznak veendő még akkor is, ha tényleg nem felelne is meg az anyagi igazságnak, különben hossza-vége nem volna a perlekedésnek. Minden kísérletet, hogy a jogerős ítélet által eldöntött igény újból per tárgyává tétessék, meg lehet hiusítani a jogerős ítéletre való egyszerű hivatkozás által.

Néha a per rendes ítélet nélkül is befejezést nyer, u. m. alperesnek a bíróság előtt tett önbeismerése, perdöntő eskü, választott bíró általi eldöntés, végre peregyesség által.

A per nem az egyedüli eszköz fenyegetett jogaink védelmére, gyakran azoknak egyszerű biztosítása is megteszi a kellő szolgálatot. Ilyen biztosítási eszközök a záloglog, a kezesség, a felpénz, a kikötött bírság (melyekről még alább lesz szó), továbbá az óvás, a fentartás, a kaucziók, a zárlat és a birtokba helyezés.

Óvás alatt olyan nyilatkozatot értünk, mely által akár a saját, akár a más cselekvényeinek káros következményei, vagy hátrányos magyarázása ellen tiltakozunk, p. midőn nem akarjuk, hogy az örökségbe való beavatkozásunkat az örökség elfogadására magyarázhassák, vagy midőn nem akarjuk tűrni, hogy más a mi tulajdonunkkal szemben egy szolgalmat kezdjen gyakorolni. Hasztalan az óvás, ha az általa elhárítandó káros következmény már beállott, vagy ha a kérdéses cselekvény következményei jogszabály erejénél fogva állottak be, p. a keresetelévülés, vagy vendégfogadásnak felelőssége a hozzá szállott utasok holmiján esett kárért. Fentartás a valamely elidegenítéshez vagy lemondáshoz függesztett nyilatkozat, mely által a feladni szándéklott jognak egy részét visszatartjuk. Kauczio adására lehet valaki vagy a törvénynél fogva kötelezve, p. a haszonbérlő a haszonbérbeadóval, az örökös a hagyományossal szemben, vagy magánintézkedésnél, p. szerződés- vagy végrendeletnél fogva, az előbbi esetben kényszerűnek az utóbbiban önkényűnek mondjuk a kaucziót. Állhat pedig a kauczio vagy egyszerű ígértben,

vagy eskü alatti ígéletben, vagy zálogadásban vagy kezesállításban. Mindennemű kauczio magától esedik, mihelyt az általa biztosítandó főkötelezettség elenyészik. A zárlat azon biztosíték, melynél fogva bizonyos dolog a reá vonatkozó pernek függőben létele alatt egy harmadiknak, az u. n. zárgondnoknak őrizetére bízatik, p. a házbér, haszonbér, gyümölcsök. A per kimenetele határozza meg azután, melyik fél követelhesse a kérdéses dolgot. A zárlatnál még hathatósabb biztosíték a birtokbahelyezés, melyet jogigényünk biztosítására a bíróság rendel meg végzés útján, mi azonban a mai jogban már csak ritkán történik.

Kiskorúság, igazolt távollét, kényszer, tévedés és csalás miatt szenvedett jelentékeny jogsérelem eseteiben ma is kérhető az előbbi állapotba való visszahelyezés a káros következmények elhárítására.

Dologbeli jog. A tulajdon a személynek teljes és kizárólagos jogi uralma valamely testi dolog fölött. Az ezen uralomban foglalt jogosítványok kimerítően fel sem sorolhatók, a legkiválóbbak a rendelkezési, használati, birtoklási, elidegenítési, visszakövetelési jog. Nem kell épen, hogy valamennyi jogosítvány bármikor tetteleg is létezzék, mert a tulajdon, a nélkül, hogy ezért megszűnnék, korlátolást is tapasztalhat; lényeges az, hogy a tulajdonost az összes tulajdoni jogosítványok megilletik, ha csak bizonyos korlátolás nem forog fen, s hogy ismét illetik meg őt, mihelyt ama korlátolás esedik. Kizárólagos voltánál fogva a tulajdon csak egy embert vagy személyt illethet, többeknek ugyanazon dologra vonatkozó egyetemleges tulajdona a pandekta-jog szerint nem létezik, hanem csupán közös tulajdonukban állhat az eszmei részek szerint s ha a közösséget fentartani nem kívánják, megszüntethetik az osztálykeresettel. Ma is fennállanak a tulajdonnak a szomszédjog követelte bizonyos korlátozásai, melyeket, bár helytelenül törvényes szolgalmaknak szoktak nevezni, s azonfölül a tulajdonos saját rendelkezése, a törvény vagy bírói ítélet szabhat bizonyos korlátozásokat.

A tulajdon származékos szerzősmódjai: 1. az átadás, 2. osztályperben hozott ítélet, 3. a tulajdonnak az eddigi tulajdonos részéről elvesztése; eredeti szerzősmódjai: 1. az elbirtoklás, 2. a foglalás, 3. az egyesítés és vegyítés, 4. a gyümölcsszerzés, 5. az átalakítás.

Az átadás kellékei, hogy az átadónak joga és akarata legyen a tulajdon átruházására, hogy az átvévőnek joga és akarata legyen a tulajdon szerzésére, hogy az átadás bizonyos konkrét célból történjék és hogy a szerzőre a dolognak jogi birtoka átmenjen. A tulajdon szabályszerint úgy megy át, mint a hogy az átadónál létezett, átmehet ugyan reá korlátoltabban is, de semmi szín alatt sem korlátlanabbul; de a vevőt nem kötik (különös megállapodás hiányában) az átadónak személyes kötelezettségei, p. valaki vesz egy házat, melyet ennek tulajdonosa kevéssel azelőtt bérbe adott, úgy az új háziúr nem köteles a bérleti szerződést respektálni, s a bérlő ezért nem fordulhat ő ellene, hanem csak az előbbi háziúr ellen, hogy neki kárpótlást adjon.

Osztályperben hozott bírói ítélet által eddig osztatlan közös dolog vagy egészben, vagy részben (ha a valóságos felosztás lehetséges) ítéltetik oda az egyik s illetőleg mind a két felnek. A tulajdon ez esetben meg van szerezve, mihelyt az ítélet jogerőre emelkedik.

A törvény különös rendeleténél fogva megszerzi valaki a csupán birtokában lévő azon dolognak tulajdonát, melyet az eddigi tulajdonos meg nem engedett önszegélylyel tőle elvett (Valentinianus, Theodosius és Arcadius császárok egyik törvénye értelmében); továbbá a vámszedésre jogosított is azon dolognak tulajdonát, a melyről a tulajdonos a vámfizetést elmulasztotta; úgy nem különben az egyik társtulajdonos azon társtulajdonosok részeit, kik a közös épület tatarozására fordított költségeknek reájuk eső hányadát neki négy hónap alatt meg nem térítik; azután a tulajdonos által parlagon hevertetett termőföld tulajdonát az, a ki két éven át a földet művelte, hacsak a tulajdonos az ő kiadásait neki meg nem téríti; a fenyegető kár miatt kaucziót követelni jogosított szomszéd ezen kauczió makacs megtagadása esetén a kárral fenyegető rozszant épület tulajdonát; végre az új házasságra lépő házastárs házassági szerzeményének tulajdonát is megszerzik az előbbi házasságból származó gyermekek.

Az elbirtoklás vagy rendes, vagy rendkívüli. Az előbbinek kellékei: 1. a törvényszabta időnek, u. m. ingó dolgoknál három, ingatlanoknál tíz—húsz évnek lefolyása, meg lévén engedve, hogy a mostani

birtokos elődjének birtoklási idejét a magáéhoz hozzászámithassa, feltéve, hogy az előd is elbirtoklásra vezető módon bírta a dolgot; 2. jogczim, vagyis, hogy a birtok érvényes jogügyleten alapuljon, p. öröklésen, szerződésen; 3. jóhiszeműség, vagyis hogy a birtokos menthető ténybeli tévedésből arról, hogy jogczime esetleg hiányos volt, tudomással ne birjon, a kánoni jog módosító rendelkezése folytán minden közbejövő rosszhiszeműség megghiúsítja az elbirtoklást; 4. a dolognak az elbirtoklásra alkalmas volta (forgalmon kívüli, lopott, rablott, elhagyományozott dolgok, a fiskus, az egyház dolgai, a határok stb. nem alkalmasak az elbirtoklásra). A rendkívüli elbirtoklás akkor áll be, ha az előbbi tulajdonos 30—40 éven át elmulasztotta a tulajdoni keresetet támasztani s elég az ezen időn át való békés és jóhiszemű birtoklás, sem jogczim, sem a dolog elbirtoklásra alkalmas voltának kimutatása nem kívántatik. A birtok elvesztése s a birtokos rosszhiszeműsége félbeszakítják, úgy hogy az addig letelt idő hiába való, míg akkor, ha a dolog időközben oly ember tulajdonába megy át, a ki ellen nincs helye rendes elbirtoklásnak, az elbirtoklás csupán megállíttatik, s ezen tulajdon megszűnése után ismét tovább folytatható. A kánoni jog megállításnak veszi azt is, midőn a tulajdonos azért nem támaszthat pert, mert ellenség tartja megszállva ama területet.

A foglalás (csak uratlan dolgokat lehet elfoglalni) legnevezetesebb esetei: a vadászat, halászat, a háború idején való foglalás és a kincslet. A vadászat és halászat iránt ma különleges törvények intézkednek, szintűgy a hadizsákmány iránt is. A kincsletre nézve megjegyzendő: 1. a ki saját földjén (vagy ingó dolgában, p. ruhaszekrényében, íróasztal fiókjában), vagy szentelt földön talál kincset, azt egészen megtarthatja, 2. ki idegen földön talál kincset, ebből nem kap semmit, ha szándékosan kereste, míg ha véletlenül találta, meg kell azt feleznie a föld tulajdonosával (ez utóbbi növedék czimén kapja a maga részét), 3. ha a találó bűvészmesterséget alkalmaz, a talált kincs a fiskusé.

Ha a mi dolgunk egy másik dologgal oly módon egybeköttetik, hogy az összeköttetés folytán eddigi önálló létezése helyrehozhatatlanul megszűnt, akkor a másik dolog tulajdonosa a miénknek tulajdonát

is meg szerzi egyesítés által. A mi dolgunk a másik dolognak növedéke lett, és mint mellékdolog a fődolog sorsát osztja. Ily módon kerülhet ingatlan ingatlanhoz, ingó ingatlanhoz, ingó ingóhoz. Áradvány, sodorvány, mederváltozás, a folyamban támadt sziget, beépítés, beültetés, bevetés, beleszövés, összeforrasztás, irás vagy festés idegen anyagon a legközönségesebb esetei a növedéknek. A vesztő tulajdonos a nyerő tulajdonostól teljes kárpótlást követelhet, ha ez idézte volna elő rosszhiszeműleg a növedéket, ellenben csak meggazdagodása erejéig, ha a nyerő tulajdonos jóhiszemű volt. Ha pedig maga a vesztő tulajdonos idézte elő a növedéket, a fődolog tulajdonosa per útján követelheti tőle a növedéket, költségéinek megtérítése ellenében, ha jóhiszeműleg járt el, de ezeket sem köteles megtéríteni, ha a vesztő tulajdonos rosszhiszeműleg cselekedett (p. tudta, hogy idegen telken épít). Ha sem az egyik, sem a másik tulajdonos, hanem véletlen idézte elő a növedéket, szorosan nézve kártérítésről szó sem lehet, de a gyakorlat szerint a vesztő tulajdonosnak még is kártérítési keresete van a nyerő tulajdonos ellen meggazdagodása erejéig. A vegyítés és összekeverés szorosan véve nem idéz elő új tulajdont, hanem csak közös tulajdont az összeelegyített dolgok értékének aránya szerint. Csak idegen pénzdarabok, melyek a saját hasonló pénzdarabjainkkal a fölismerhetetlenségig összekeveredtek, a mi tulajdonunkba mennek át, tartozunk azonban a vesztő tulajdonosnak hasonló összeget fizetni.

A gyümölcsök tulajdona szabály szerint a termő dolognak tulajdonosát illetik, ki azokat már az elkülönítés perczében szerzi. Kivüle az örökhaszonbérlő, a jóhiszemű birtokos (és a hűbérnök) is ugyanígy szerzik a gyümölcsök tulajdonát, míg minden más ember csak birtokbavétel, u. n. beszedés által, tehát a tulajdonos akaratából (származékos) módon szerzi meg, p. a gyümölcsök vevője, a haszonbérlő, a haszonélvező s az olyan záloghitelező, a kinek meg van engedve, hogy kamatok fejében a nála elzálogosított dolognak gyümölcseit beszedhesse és megarthassa.

Átalakítás (felmunkálás) által akkor szerzünk tulajdont, ha egy idegen dolgot másnemű dologgá feldolgozunk, úgy hogy eredeti alakjába többé vissza

nem hozható. Rosszhiszeműség kizárja a tulajdonszerzésnek ezen módját, s még a jóhiszemű átalakító is köteles a vesztő tulajdonost a felhasznált anyagért kárpótolni, mert általános szabály, hogy senki másnak a kárával nem gazdagodhatik.

A tulajdon elvész, valahányszor azt jogszerű módon más szerzi meg (v. visszaszerzi), továbbá avval való felhagyás által, mihez természetesen elidegenítési képesség kívántatik, azután, ha a dolog elenyészik vagy a forgalomból kizáratik, végre vadállaton való tulajdon, ha az állat szabadságát visszanyeri, szelidített állaton való tulajdon, ha az szabadságát visszanyerve, többé vissza nem tér.

A birtok a személynek teljes és kizárólagos tényleges uralma valamely testi dolog fölött. Csak a jogi birtokból származnak bizonyos jogok, u. m. a birtokvédelem, az elbirtoklás, a vélelmezett tulajdon védelmére szolgáló kereset, azon jog, melynél fogva a (jóhiszemű) birtokos a gyümölcsök tulajdonát már pusztá elkülönítés által szerzi. A pusztá birlalásból csak akkor származnak jogok, ha a birtokos a saját nevében való birtoklási szándék hiánya daczára még is jogi birtokosnak tekintetik, p. a záloghitelező, a zárgondnok, a letéteményes s a ki csupán másnak szivességéből visszavonásig birtokol. Annak okát, hogy miért részesül a birtok pusztá ténye jogvédelemben, különfélekép magyarázzák. Némelyek azt mondják azért, mert senkinek sem szabad önsegélyhez folyamodni, mások meg azért, mert senki sem köteles mások önkényének engedni, ismét mások azért, mert a tulajdonosra nézve (s ilyen legtöbbször a birtokos) igen előnyös, ha egyszerűen birtokára támaszkodva védheti magát s nem kénytelen mindig a körülményes tulajdoni perhez folyamodni, csak hogy persze e mellett megtörténhetik azután, hogy olyan birtokos is részesül védelemben, a kinek birtoka semmiféle jogalappal nem bír.

A birtok lehet jogszerű vagy jogszerűtlen, ahhoz képest a mint jogcímre támaszkodik vagy nem, különösen az erőszakosan, alattomosan szerzett, valamint a szivességéből nyert s a visszavonás daczára még egyre folytatott birtok neveztetik jogszerűtlennek; továbbá lehet jóhiszemű vagy rosszhiszemű, ahhoz képest a mint a birtokosnak elegendő oka van hinnie, hogy kivüle senkinek sincs erősebb jussa a birtokra,

vagy pedig épen az ellenkezőről van meggyőződve; végre lehet valódi vagy álbirtok, ahhoz képest a mint valósággal fenforog, vagy csupán fenforgónak vétetik (18. l.)

Birtok és tulajdon nem találkoznak mindig. Valaki szerezhethet birtokot tulajdon nélkül, p. a zálogbitelező, az örökbérlő és örökhaszonbérlő, a tolvaj, és megfordítva szerezhethet tulajdont birtok nélkül, p. az örökös, ki az öröklés következtében még csak jogot szerez, melyet külön kell még birtokba vennie. A birtok megszerzeztetik birtokbavétel (megragadás) és birtoklási szándék által. Az előbbi azt a tényleges lehetőséget nyújtja, hogy bizonyos dologra tetszés szerinti kizárólagos behatást gyakorolhassunk, az utóbbi alatt azt az akaratot értjük, melynél fogva a dolgot a magunké gyanánt birni akarjuk, azaz úgy, a hogy máskülömben csak a tulajdonos bírhatja. Ha a dolog már is hatalmunkban van, csupán a birtoklási szándéknak kell hozzájárulni, hogy a jogi birtokot megszerezzük, p. a bérlő megveszi a házat, a melyben lakik (u. n. rövid kézből való átadás). Sem a pusztá birtokbavétel, sem a pusztá birtoklási szándék nem elég a birtok megszerzésére, hanem mind a kettő együttesen kívántatik meg. Ha képviselő által szerezzük meg a birtokot, képviselőnknek azon szándékkal kell a dolgot birtokba vennie, hogy miérettünk teszi. Fontos az a szabály, hogy senki birtoklásának alapját önkényűleg meg nem változtathatja, p. a mit csupán haszonkölcsönvevőként bírok, nem akarhatom vevő vagy megajándékozott gyanánt birni, a mi különösen az elbirtoklásnál veendő figyelembe.

Elvesztetik a birtok, ha vagy a dolog birtokunkból kijött, úgy hogy nem vagyunk többé képesek arra tetszés szerinti behatást gyakorolni, vagy ámbár még mindig birtokunkban van, nem kívánjuk többé a miénk gyanánt birni. Ingatlanak birtokát csak akkor veszítjük el, ha valaki bennünket abból kiűzött, de nem már akkor is, ha valaki csupán távollétünkben helyezte magát a mi ingatlanunk birtokába, p. egy szegénylegény tél idején a mi üresen álló nyaralónkban üti fel tanyáját, ebben az utóbbi esetben t. i. csak akkor veszítjük el a tényleges birtokot, ha ezen körülmény tudomásunkra jutása daczára még sem kísértjük meg a birtok visszaszerzését. A ki képviselő által gyakorolja birtokát, saját személyében

elveszti abban a pillanatban, midőn a birtoklási akarattal felhagy, ellenben birtoklás hiánya miatt nem veszti el, valameddig az ő képviselője megtartja magát a birtokban, csak ha a képviselő sem gyakorolhat többé teljes és kizárólagos behatást a dologra, veszti el a képviselt is a birtokot. A képviselő netaláni hűtlensége esetében a képviselt ingó dolgának birtokát csak a dolog valóságos elvonása, ingatlanának birtokát pedig csak akkor veszti el, ha e tény neki tudomására jutván, mégsem kísérti meg birtokának visszaszerzését vagy megkísérti ugyan, de eme kísérlet eredményre nem vezet.

Tartósan és ismételve gyakorolható dologbeli jogokra szintén alkalmaztatik a birtok elmélete. Ezen jogbirtok is lehet csupán birtoklás vagy jogi birtok. Az utóbbi pedig megszerzettetik a kérdéses jognak a saját nevünkben való tényleges gyakorlása által; jóhiszeműség nem kívántatik épen, mert lehetséges, hogy valaki a maga nevében valamely szolgalmat csupán bitorol. Elvész a jogbirtok vagy arról való lemondás, vagy az illető jog gyakorlásának lehetetlenültével, bármi okozta légyen is azt, p. a dolog elvesztése vagy a szolgalmas telek tulajdonosának ellenszegülése.

A tulajdonjog védelmére szolgálnak: 1. a tulajdoni kereset, 2. a tulajdon korlátatlanságát vitató kereset, 3. az elbirtoklásra alkalmas jóhiszemű birtok védelmére szolgáló kereset, és 4. a határigazítási per.

Legerősebb jogper a tulajdoni kereset. Felperesnek be kell bizonyítania, hogy ő a tulajdonos s hogy az ő dolga ennek daczára alperesnek (az ellenfélnek) birtokában van. A tulajdon bizonyítása nagy nehézséggel jár, ha felperes csak származékos módon szerezte a tulajdont, mert ez esetben az ő tulajdona nem áll minden kétségen fölül, hát ha az, a kitől ő szerezte, nem volt jogosítva a tulajdon átruházására? épen azért ily esetben vissza kell menni, míg csak olyan jogelődre nem akad, a ki eredeti módon szerezte a tulajdont, mert erről azután átmehetett az a többiekre is. Ez a bizonyítás tehát igen nehéz, azért nevezték is ördögi próbának. Ezért kellett az elbirtoklás jogintézményéhez nyulni, mely ama bizonyítást tetemesen megkönnyíti, a mennyiben elégséges azon jogelőnök tulajdonának kimutatása, kiknek a kezén a dolog az elbirtoklási idő alatt

átment. Ha az ellenfél tagadja, hogy a dolog nála van és ez még is nála találtatik, márcsak ezen inkorrekt magaviselete miatt rögtön át kell azt adnia felperesnek, ki ettől a pillanattól fogva fel van mentve attól, hogy a maga tulajdonát bizonyítsa, de másrésről most az ellenfél (az eddigi alperes) veheti igénybe (persze csak mint felperes) a tulajdont. Az alperes egyébiránt kitérhet a per elől az által, hogy megnevezi azt, kinek a nevében bír, midőn is ez utóbbi felszólíttatik, hogy a perben alperesként helyt álljon, mit ha nem tenne, alperes legott a dolognak felperes részére leendő kiadására utasíttatik. Viszont a birtok hiánya daczára is ki lehet téve az alperes az elmarasztaltatásnak. (18. l.) Alperes többféle kifogásokkal védheti magát felperes ellen, p. hogy kiadásai voltak a dologra, vagy hogy joga van a dolgot, egy felperesre nézve is fennálló jog-alapnál fogva, ideiglenesen vagy mindenkorra megtartani. Ha alperes elmarasztaltatik, lényeges különbség van abban a tekintetben, vajjon jó- vagy rosszhiszemű volt-e? mert az első esetben a perindítás időpontjáig nem felel a dologgal történt semmiféle változásért, de igenis a másik esetben, a midőn a véletlen károsodást kivéve, mindennemű változásért felelős, a perindítás utáni időre nézve a jóhiszemű alperest is ugyanaz a felelősség terheli, a mely a perindításig a rosszhiszeműt terhelte, a rosszhiszeművel pedig valóságos tolvajként bánnak, a ki a véletlenért, sőt a tulajdonostól elvont gyümölcsökért is felelős.

Szabály szerint ugyan csak az ellen lehet fordulni a tulajdoni keresettel, a kinél a keresett dolog természetben megvan, de méltányosság szempontjából támasztható a tulajdoni kereset a gyám ellen is az árva pénzén szerzett, katonának ügyviselője ellen az amannak pénzével szerzett, és fizetéseképtelen házastárs ellen oly dolgok kiadása végett, melyeket a másik házastárstól ajándékba kapott pénzen szerzett, ha az ajándékozó az ajándékozást visszavonni akarja és ama dolgok a csődtömegben még természetben megvannak.

A tulajdon korlátatlanságát vitató keresetet a tulajdonos bárki ellen intézheti, a ki ő vele szemben a saját dolga tekintetében egyes tulajdoni jogosítványokat illetéktelenül bitorol. Felperesnek csak a maga tulajdonát és ennek az ellenfél által történt

vagy megkísérlett korlátozását kell bizonyítania, de nem azt a körülményt is, hogy tulajdona korlátlan, mert a tulajdon korlátlansága magától értetődik, a ki tehát még is azt állítja, hogy neki a korlátozásra joga van (p. hogy a szomszéd telkén átjárhat, ott vizet merithet stbfejlét), tartozik ezen állítását bebizonyítani. Felperes győzelme esetére alperes a tulajdon szabadságának elismerésében, a korábbi állapot helyreállításában s az okozott kár megtérítésében marasztaltatik el s egyuttal büntetés terhe alatt a jövődre nézve hasonló jogháborításoktól eltiltatik.

Ki valamely dolgot oly körülmények között birt, a melyek között azt, ha birtokától meg nem fosztatik, elbirtokolta volna, a dolgot bárkitől, a kinek arra nálánál kevesebb igénye van, visszakövetelheti. Felperesnek tehát csupán jóhiszemű birtokát kell bizonyítania s azt, hogy neki több igénye van a dologra, mint az ellenfélnek. Az igazi tulajdonossal s avval szemben, kinek a felperessel egyenlő igénye van a dologra, nem használ ez a kereset, miért is, ha felperes mindamellett czélt akar érni, a tulajdoni keresethez kell folyamodnia. Minthogy pedig a tulajdonos is jóhiszemű birtokos, ő is használhatja az elbirtoklásra alkalmas jóhiszemű birtok védelmére szolgáló keresetet, mely reá nézve kényelmesebb is, mint a tulajdoni kereset.

A határigazítási per is annyiban tulajdoni kereset, a mennyiben a bíró ebben a perben rendesen egyszersmind a tulajdon iránt is dönt, midőn egy vitás földterületet a perlekedők egyikének kizárólagos tulajdonként odaitél, persze egyszersmind az ellenfél kármentesítése mellett.

A jogi birtok védelméről akkor van szó, ha a birtokos vagy a jelenlegi birtokát továbbra is megtartani, vagy a már elveszett birtokát visszaszerezni kívánja. Mindkét esetben nem jogról, hanem tényleges állapotról van szó. A perlekedő felek itt nem úgy, miként a tulajdoni perben mint fel- és alperes, hanem mint egyenrangú ellenfelek állanak szemben egymással, egyik sem se jobb se rosszabb a másiknál, mindketten ugyanazt követelik egymástól s ugyanazért mind a kettő elmarasztalható. Mind-egyik állítja, hogy ő az igazi birtokos s hogy őt a másik a birtoktól megfosztotta, ennélfogva rendén

van, hogy mind a kettőnek ugyanazt kell bizonyítania; győzni persze az fog, a kinek jobban sikerül a bizonyítása, minek folytán a vesztes amannak jogi birtokát elismerni, a birtokháborítás által neki okozott kárt megtéríteni, sőt néha biztosítékot is adni tartozik, hogy jövőben nem fogja háborgatni. A kánoni jog szerint birtokperrel mindenki megtámadható, a ki valamely ingó vagy ingatlan dolgot szerzett, noha tudta, hogy ennek előbbi birtokosa erőszakosan fosztatott meg birtokától; ha pedig épenséggel maga az erőszakoskodó intézne pert a másik ellen, ez utóbbi egyszerűen az elkövetett erőszakoskodásra való hivatkozással amannak keresetét visszautasíthatja, föltéve, hogy a birtoktól való erőszakos megfosztatását 15 nap alatt bebizonyítja. A gyakorlat pedig ezt a csak 30 év múlva elévülő keresetet kiterjesztette mindazokra az esetekre, midőn valaki az eddigi birtokos akarata ellenére jogtalanul helyezi magát valamely dolognak birtokába. Jogok birtoka szintén birtokper által védelmezhető.

Szolgalmak. A telki szolgalmakra nézve bizonyos alapelvek szolgálnak zsinórmértékül. Csak oly jogosítványok rendelkezhetők telki szolgalmakul, melyek magának az uralgó teleknek (s nem csupán a tulajdonos egyéniségének) hasznára vannak. A telki szolgalmak oszthatatlanok, tehát csupán részben sem nem keletkezhetnek, sem meg nem szünhetnek. A szolgalom az illető telek jogi minőségét képezi, mely a telekkel együtt bármely tulajdonosára átmegy. Bár a jogosított a szolgalom tartalmát képező jogosítványokat teljes mértékben gyakorolhatja, mindazáltal lehető kimélettel illik azokkal élni (p. ne hajtson beteg marhát a legelőre, ne pocskolja a vizet, ne rongálja az utakat, sövényeket), mégis a tulajdonossal való összeütközés esetében megelőzi a tulajdonost. A mezei szolgalmak, úti (gyalogösvény, marhacsapás, szekérút), vízi (vízvezetés, vízmerítés, marhaitatás, vízlevezetés), legeltetési és egyéb jogosítványok (p. mészégetés, kőfejtés, homokásás stb.) szoktak lenni. A házi szolgalmak pedig vagy az építkezésre (támaszték, gerendabeeresztés, erkélyépítési jog), vagy levezetésre (víz, csatorna, füstátbocsátás, trágya- v. emésztőgödörtartás), vagy a világosságra és kilátásra (ezek elvonásának tilalmára) vonatkoznak.

A személyes szolgalmak a haszonélvezés, a használat és a lakás. A haszonélvezőnek legszélesebb használati és gyümölcselvezési joga van, a dolog felett rendelkezhetik is, de csak a mennyiben rendelkezései következtében sem meg nem rosszabbodik, sem lényegében át nem alakíttatik (mert ő nem tulajdonos), jogának gyakorlását másra is átruházhatja, csak magát a jogot nem (p. egy plébános árendába is adhatja a plébániai földeket, de magát a haszonélvezési jogát nem ruházhatja át másra). Viszont vannak kötelmei is, tartozik nevezetesen a jószágot gondosan kezelni, a szükséges ültetvényekről, a nyáj kiegészítéséről gondoskodni, a javításokat a magáéból fedezni, az adókat megfizetni s felelős a tulajdonosnak mindazon kárért, melyet gonosz szándéka, vastag gondatlansága, vagy vétkes vigyázatlansága által a jószágon okoz, melyet jogának letételével úgy a mint kapta, vissza kell szolgáltatnia; mindezen kötelmei biztosítására kaucziót is kell adnia, melynek letételétől a haszonélvezés megkezdése függővé is tehető. A haszonélvezéshez hasonló az elhasználható dolgokon engedett u. n. haszonélvezés, voltaképen a jogosított ezeknek a dolgoknak tulajdonát szerzi meg s jogának megszűntével hasonló mennyiségű minőségű dolgokat köteles a tulajdonosnak visszaszolgáltatni. A csupa használat korlátozottabb, nevezetesen gyümölcselvezésre nem terjed ki, vagy legfeljebb csak annyira, a mennyire a jogosítottnak magának elkerülhetetlenül szüksége van; neki is kaucziót kell szolgáltatnia. A használat még gyakorlás tekintetében sem ruházható át másra, kivévn, ha lakás engedtetett át használatul s a jogosított magát összehúzza, akkor szabad az általa nem használt lakrészt bérbe adni, és ha valamely dolog használat végett oly egyénnek engedtetett át, ki avval kölcsönüzletet szokott folytatni; egyébkép pedig a használónak kötelmei ugyanazok, mint a haszonélvezőéi. A lakás szolgálma, mely leginkább hagyományként szokott előfordulni, ingyen lakás igényelhetésében áll; sajátyszerűsége az, hogy nem szünhetik meg nem gyakorlás által és hogy gyakorlását át lehet ugyan másra is ruházni, de nem ingyen, hanem csak pénzért.

A szolgalmak keletkeznek: magánintézkedés (szerződés, végrendelet), elbirtoklás, bírói ítélet, a törvény rendeleténél fogva; megszűnnek: a szolgalmas

dolog elenyésztével vagy a forgalomból való kizárásával, sőt személyes szolgalmak már annak lényeges átalakulásával (pl. a lakást raktárrá vagy fürdővé alakítják át), telki szolgalmak az uralgó telek elenyésztével, személyes szolgalmak a jogosítottnak halálával, s a mennyiben a szolgalom jogi személyt illette volna, 100 év leforgásával, továbbá a tulajdonnak és szolgalmi jognak ugyanazon személyben való egybetalálkozásával, azután lemondás által, és a mennyiben a szolgalom megrendelőjének magának és csak korlátolt joga volt, eme jognak megszűntével (mert senki sem engedhet át másnak a saját jogán túl terjedő jogot), a netalán kitűzve volt felbontó feltétel vagy időhatározás beálltával, végre elévülés, t. i. 10—20 évi nemgyakorlás által (kivéven a fentebb említett lakás szolgalmát), de házi szolgalmaknál az is kívántatik, hogy a szolgalmas telek vagy ház tulajdonosa az egész elévülési idő alatt olyan állapotban birta légyen a maga dolgát, melynél fogva a szolgalom nem is lett volna gyakorolható, hogy tehát viszont ő is tulajdonának az azt korlátozó szolgalomtól való szabadságát elbirtokolta legyen. A nemgyakorlás által való megszűnés ki van zárva, midőn két személynek akként rendeltetik haszonélvezés, hogy az egyik évben az egyik, a másikban a másik gyakorolja, mert a részleges gyakorlás is gyakorlás s mert nem lehet előre megtudni, hogy az egyiknek nemgyakorlását nem követi-e a másiknak gyakorlása.

A szolgalmak védelmét czélozza a beismerő kereset, mely mindenki ellen indítható, a ki a jogosítottat jogának gyakorlásában tetteleg háborgatja vagy azt csupán kétségbe vonja. Magától értetik, hogy felperes, ha nem csak a maga jogát bebizonyította, hanem azt is, hogy alperes ezt a jogát megsértette, a beismerően kívül kárának megtérítését is kívánhatja alperestől, sőt a körülményekhez képest kaucziót is az iránt, hogy nem fogja többé megsérteni.

Örökhaszonbérlet azon átörökíthető és elidegeníthető dologbeli jog, melynél fogva a jogosított egy idegen mezei jószágot bizonyos évi bérpénz s a rajta nyugvó közterhek viselése mellett, mintha csak tulajdonos volna, korlátlanul és kizárólag használhat. Az örökhaszonbérlet csupán a jószág elidegenítésére nincs jogosítva, ettől eltekintve, valóságos tulajdonos-

ként bánhatik vele. De épen ezért, mert még sem tulajdonosa az örökhaszonbéri jószágnak, az igazi tulajdonos irányában többféle kötelmei vannak. Nem szabad neki a jószágot megrosszabbítania, tartozik a javításokat s az adókat a magáéból viselni és a tulajdonosnak évi bérpénzt fizetni, jogának szándékolt elidegenítése esetében pedig erről a tulajdonost előre értesíteni, ki ebben az esetben 2%-ot követelhet a vételárból. Ha az örökhaszonbérlet e kötelmeit elmulasztja, a tulajdonos őt a jószágból kiteheti. Az örökhaszonbérlet keletkezik szerződés, végintézkedés, bírói ítélet, elbirtoklás által, megszűnik a telek elenyésztével, az örökhaszonbéri jognak a tulajdonnal való egybetalálkozása, a jogosítottnak lemondása vagy örökösök nélkül való elhúnyta és elévülés által, azonfölül néha a kikötött idő leteltével (ritka) s ha a tulajdonos az örökhaszonbérletet a jószágból kiteszi. A meddig az ő joga tart, szabad az örökhaszonbérletnek a jószágot más dologbeli jogokkal (szolgalmakkal, örökbérlettel, zálogjoggal) terhelni. Jogának védelmére mindazon keresetekkel élhet, a melyek a tulajdonost illetik.

Örökbérlet (másként felszin v. fölepjog) azon szintén átörökíthető és elidegeníthető dologbeli jog, melynél fogva a jogosított idegen telken már álló, vagy még csak ő általa építendő házat vagy ennek egyes részeit bizonyos földbér s a rajta nyugvó terhek viselése mellett, mintha csak tulajdonos volna, korlátlanul használhat. Az örökbérlet csupán az idegen telek elidegenítésére nincs jogosítva, egyebekben valóságos tulajdonosként rendelkezhetik. Kötelmei a tulajdonos irányában: a közterhek viselése, az évi bérpénz fizetése s a mennyiben már kész épületet kapott volna, óvakodás annak megrosszabbításától. Ezen viszony keletkezik szerződés, végintézkedés, bírói ítélet, elbirtoklás által, megszűnik az épület elenyésztével, az örökbérletnek a tulajdonnal való egybetalálkozásával, a netán kikötött időnek lefolytával, lemondás, a jogosítottnak örökösök nélkül való elhúnyta s elévülés által. Jogának védelmére az örökbérlet mindazon keresetekkel élhet, melyek a tulajdonost illetik.

Zálogjog azon dologbeli jog, mely a hitelezőnek az ő követelése biztosítására egy idegen dologra nézve adatik oly formán, hogy ki nem elégítettése esetén

a neki lekötött dolgot eladhatja és árából magát kielégítheti. Itt tehát a tulajdonban foglalt elidegenítési jogosítvány gyakorlása engedtetik át másnak. Ha a hitelező egyuttal a dolog birtokába is jut, kézi, ellenkező esetben jelzálog forog fen. A pandektajog szerinti jelzálog nem azonos a mai jogrendszerek telekkönyvi jelzálogával. A zálogjog nem fő-, hanem mellékjog, t. i. járuléka az általa biztosítandó követelésnek s úgy miként ez, csak átmeneti, a mennyiben gyakorlás által nyomban elenyészik. Bár az elzálogosított dolog egészen és osztatlanul az egész követelés biztosítására szolgál, maga a zálogjog azért sem lehet oszthatatlan, mert hiszen az új tulajdon, mely a dolog elidegenítése folytán keletkezik, osztható jog, és lehet valamely dolgot eszmei részek szerint többeknek, vagy azt az eszmei részt, mely valakit illet, külön is elzálogosítani.

Zálogjog keletkezéséhez kívántatik biztosítandó kötelem, zálogtárgy, keletkezési ok. Érvénytelen kötelmet nem lehet zálog által sem biztosítani, az hogy az elzálogosító egyszersmind adós legyen, nem multhatatlanul szükséges, mert lehet saját dolgunkat másnak tartozásaiért is zálogkép lekötni. Zálog tárgya minden elidegeníthető vagyontárgy lehet, tehát nemcsak testi dolgok, hanem jogok is, ha és a mennyiben elidegeníthetők (p. a dologbell jogok közül a már megrendelt hasznélvezés gyakorlása, a lakás, telki szolgalmak csak az uralgó telekkel együtt, a zálogjog, a kötelmek, a mennyiben engedményezhetők, és egész dologösszeségek); keletkezési ok lehet magánintézkedés (szerződés, végrendelet), bírói ítélet, jogszabály s ehhez képest a zálog vagy önkényű vagy kényszerű.

Általános törvényes zálogjoggal bírnak: 1. a fiskus mindennemű követeléseinek tekintetében, 2. az uralkodó és neje, 3. a serdületlenek, kiskorúak és örültek gyámjaik s gondnokaik vagyonában, 4. a gyermekek apjok vagyonában anyai jussok, s bármelyik szülőjük házassági szerzeményében új házasságra lépések esetén, 5. a nő férjének összes vagyonán hozománya s egyéb vagyona biztosítására, 6. a férj annak vagyonán, ki neki hozományt ígért, 7. az örökös vagy hagyományos azon vagyonban, mely neki jutna, ha a túlélő házastárs a kikötött feltétel ellenére újra házasságra lépne, 8. az egyház örök-

haszonbérelője ellenében, ha ez a haszonbérleti jószágot megrosszabbitaná, 9. az egyház és a városok vagyonkezelőik vagyonán a kezelésből eredő követeléseik biztosítására. Különös törvényes zálogjoggal bírnak: 1. a haszonbérbeadó a haszonbérelő, 2. a bérbeadó a kibérelő ellen a bérlett ingatlanba tett beruházások, illetőleg bevitt ingóságokon a bérkövetelés biztosítására, 3. a ki rombadőlt ház újra felépítésére pénzt kölcsönzött ezen épületen, 4. az árva azon dolgokon, melyeket az ő pénzén, de nem érette beszereztek, 5. a hagyományos hagyományának biztosítására a hagyománnyal terhelt örökös örökrészen. Bizonyos esetekben már létező zálogjog száll át másra: 1. a záloghitelező engedményesére, 2. a későbbi záloghitelezőre (ki az előtte állók követeléseit magához váltotta), 3. bírói ítélet alapján, 4. a zálogbirtokosra (ha ez nem azonos az adóssal és e helyett fizette ki a tartozást), 5. arra, kinek pénzével a záloghitelező kielégített, 6. egy másik záloghitelezőre, kinek záloga eladásából befolyt árból más hitelezőnél lévő zálog kiváltatott, 7. a vevőre, kinek pénzével az elzálogító a záloghitelezőket kielégítette, 8. a zálogkövetelés megújítása esetén az új hitelezőre.

A zálogjogban foglalt jogosítványok: a zálogtárgy birtokára, az ennek eladására, vevő hiányában a tulajdonul átengedésre, egyéb a zálogköveteléssel összefüggő más követelések fejében megtartásra való jog és esetleg a használati és gyümölcsélvezési jog, ha pedig nem dolog, hanem jog zálogosítottatott el, az ennek birtokára, eladására és gyakorlására való jog.

Gyakran megtörténik, hogy több zálogjog összehatalankozik, p. valaki ugyanazon dolgot egyszerre vagy egymásután többeknek zálogosítja el, vagy a záloghitelező vagy ennek valamely jogutódja zálogosítja el tovább a zálogot, vagy többen többeknek zálogosítják el ugyanazon dolgot, vagy többen a törvény rendeleténél fogva nyernek ugyanazon dolgon zálogjogot. Ha a zálog valamennyi hitelező kielégítésére elégséges, nincs baj, de ha nem elégséges, összeütközés támad, melynek megoldása céljából nézni kell, kinek van elsőbbsége és miféle joga van az előző meg a következő záloghitelezőnek. A zálognak további elzálogosítása esetében fontos az a szabály, hogy az alzáloghitelező valamennyi előtte lévő záloghitelezőt megelőz.

Az elsőbbséget egyébiránt a zálogjognak vagy korábbi keletkezése, vagy különös törvénynél fogva azt megillető jogkedvezmény határozza meg. Ha a korábbi keletkezést nem lehet megállapítani, a birtok dönt, de ha egyik sem juthat a zálog birtokába, valamennyi zálogjog egyenrangunak tekintendő, szintűgy az ugyanazon napon keletkezett zálogjogok is egyenranguak. De a keletkezés ideje nem jön tekintetbe, ha különös jogtétel határozza meg valamely zálogjog elsőbbségét. Ilyen kedvezményes (kiváltságos) zálogjogok: 1. a fiskus zálogjoga közadóbeli követeléseiről biztosítására, másnemű követeléseiről tekintetében csak egyéb hitelezőknek egykorú zálogjogai fölött, 2. a nőnek zálogjoga hozománya biztosítására, 3. azon hitelező zálogjoga, kinek pénzével a zálogul szolgáló dolog megszereztetett, kijavittatott vagy fentartatott, 4. a közokiratban, vagy három kifogástalan tanu által aláírt magánokiratban foglalt zálogjog elsőbbséggel bír minden más, nem ily módon rendelt zálogjog fölött.

Az előző záloghitelező nem köteles az utána következők érdekeire tekinteni, tehát a zálogot akkor is eladhatja, ha csupán annyi folyik be érte, a mennyi az ő követelésének kielégítésére elégséges. A következő záloghitelezők a maradékra vannak utalva, esetlegesen avval biztosíthatják a saját érdekeiket, hogy az előző záloghitelezőt kielégítik, minek folytán az ő helyébe lépnek és most arra törekedhetnek, hogy a zálogot annyiért értékesítsék, hogy ne csak az általuk kielégített előző záloghitelező követelése, hanem a saját követelésök is kikerüljön; ez az u. n. megkínálási jog.

Zálogjogát a kézizáloghitelező bármikor, a jelzáloghitelező csak a követelés lejártával a zálog bármely birtokosa ellen a zálogkeresettel érvényesítheti. A kereset célja a zálog kiadása, s ha ez lehetetlen, alperesnek a perértékben (de csak a zálogkövetelés erejéig) való elmarasztalása. Felperesnek érvényesen keletkezett zálogjogát és azt kell bizonyítania, hogy a zálog alperesnél van. Alperes azonban többféle kifogásokkal védheti magát, névszerint avval, hogy felperes forduljon előbb az adós kezesei ellen, vagy hogy neki is van, még pedig a felperesénél erősebb vagy legalább is avval egyenlő zálogjoga a dolgon, vagy hogy kész volt felperes követelését kielégíteni,

vagy hogy a felperes keresete már elévült. A jogkérdéstől eltekintve, a záloghitelező a zálog birtokában is védheti magát egyszerű birtokperrel. Azonfölül a záloghitelező, ki mintegy a zálogtulajdonos képviselője, mindazon keresetekkel is élhet, melyek különben csak a tulajdonost illetik, p. szolgálat bitorlása, lopás, rablás, kártétel miatt.

A zálogjog megszűnik: 1. tárgyának elenyészésével, 2. a zálogjognak a tulajdonnal való egybetalálkozásával, 3. a zálogkövetelés teljes törlesztésével, 4. lemondás, 5. az által, hogy a záloghitelező eladási jogával élt (a netaláni fölösleg ez esetben az adósra visszaadandó), 6. a kitüzött idő vagy felbontó föltétel beálltával, 7. elévülés által, t. i. ha vagy valaki a zálogot elbirtokolta, vagy ha a hitelező a zálogkeresetet az elévülési időn belül megindítani elmulasztotta.

Kötelmi jog. A kötelmek mind a dologbeli, mind a családi jogoktól lényegesen különböznek, az előbbiektől abban, hogy nem nyújtanak a jogosítottnak közvetlen uralmat valamely dolog fölött, az utóbbiaktól abban, hogy a tartalmukat képező cselekvényeknek meghatározottaknak és pénzzel pótolhatóknak kell lenniök, mindkettőtől pedig abban, hogy csak átmeneti természetűek, a mennyiben gyakorlásukkal nyomban elenyésznek. Ámbár a mai jog szerint is a kötelem már fogalmánál fogva két szorosan meghatározott személyt tételez föl, kik mint hitelező és adós állanak szemben egymással, abban mégis lényegesen eltér a mai felfogás a régítől, hogy a kötelem nem tekintetik többé elválaszthatatlannak eredeti alanyaitól, következőleg azonos maradhat akkor is, ha a hitelező vagy adós személyében változás áll be, tehát a kötelem nem csak általános, hanem különös jogutódlás útján is átszállhat másokra. A kötelmek lehetnek teljesen és viszonylagosan hatályosak (utóbbiak a kereset útján nem érvényesíthető u. n. természetes kötelmek), továbbá fő- vagy mellékkötelmek, egy- vagy kétoldalúak, egyszerűek vagy összetettek, oszthatók vagy oszthatatlanok, végre eredetükre nézve szerződésekből, vétségekből, ezekhez hasonló viszonyokból, pusztá állapotokból vagy véletlen eseményekből származók.

A kötelmi viszony legegyszerűbb és leggyakoribb alakja, midőn csak egy hitelező és egy adós

állanak szemben egymással. Azonban lehetséges, hogy valamely kötelelemnél több hitelező vagy több adós van érdekelve, kik vagy kezdettől fogva szerepelnek mint a kötelelem alanyai, vagy csak utólagosan léptek be a köteleembe. Ha p. többen együtt követnek el valamely vétséget, mindnyájan kötelezvék a kár megtérítésére, de mert a kár maga csak egyszer forog fen, meg kell szünni a kötelezettségnek mindnyájokra nézve, mihielyt a kárvallott csak egyiköktől is teljes kártérítést nyert; ugyanez áll a gyámtársakra, több hatósági tisztviselő felelősségére nézve. Ez az u. n. egyetemleges kötelelem, melynél csak egy teljesítés forog fen, melynek oka a tartozó teljesítés azonosságában rejlik. Másképp áll a dolog, ha p. többen világosan kifejezett akaratjokkal egy és ugyanazon teljesítésre kötelezik magokat, p. közösen vesznek fel valamely adósságot avval a kijelentéssel, hogy egy mindnyájáért és mindnyája egyért felelős legyen; itt azért van egyetlen teljesítés, mert maga a kötelelem is egy és ugyanaz. Ez az u. n. együttes kötelelem. Csak ez utóbbinál forog fen az alanyok többsége (t. i. kettőnél több), míg az előbbinél az alanyok többsége csak látszólagos, mert voltaképen annyi kötelelem forog fen, mint a hány hitelező és adós áll szemben egymással. Egyetemleges kötelelemnél az egyik hitelezőnek vagy adósnak a kötelelem körül elkövetett mulasztása a többieknek sem nem árt, sem nem használ, míg együttes kötelelemnél bármelyik hitelezőnek vagy adósnak mulasztása a többinek is árt, vagy használ. Egyetemleges kötelelemnél önként értendődik, hogy mihielyt az egyik hitelező az egészet behajtotta, vagy az egyik adós az egészet megfizette, legott visszkeresetök van ellene, a mennyiben a többi hitelezők a behajtott összegből a magok részét követelhetik s a többi adósok az egészet megfizető adósnak a reájok eső részt megtéríteni kötelesek; ellenben együttes kötelmeknél ilyen visszkeresetnek csak különös kikötés esetében van helye. Azon elvnel fogva, hogy a kinek joga van a többre, jogának kell lenni a kevesebbre is, a hitelezőnek, ki bármelyik egyetemleges vagy együttes adóstól az egészet követelheti, követelését meg is oszthatja, azaz mindegyiktől csak a reája eső részt követelheti (a nélkül, hogy azért a beperelt adós egyetemleges vagy együttes kötelezettsége alól felszabadulna), Hadrianus császár pedig

megengedte, hogy az egymagában az egészért beperelt adós kifogásképp követelheti a hitelezőtől, hogy ne csupán rajta vegye meg az egészet, hanem a többiek ellen is forduljon, a mennyiben beperelhetők és fizetésre képesek (kivéven a vétségből eredt egytetemes kötelmet), együttes adós pedig ily megosztást akkor kívánhatott, ha mindnyájan egyformán részesültek a felvállalt közös tartozás előnyében.

Midőn az eddigi kötelem egy új hitelezőre ruháztatik át, engedmény forog fen. Az engedményezés történhetik vagy az eddigi hitelező akaratával, vagy a bíró intézkedésénél, vagy a törvény rendeleténél fogva (önkényű — kényszerű engedmény). Hatásai: hogy a követelés az új hitelezőre ép úgy száll át, mint a hogy az eddiginél volt, tehát minden előnyeivel és hátrányaival, az engedményező köteles az engedményesnek mindazokat az eszközöket kiszolgáltatni, melyek a követelés érvényesítésére szükségesek, de csak az engedményezett követelés létezéséért s nem egyszersmind behajthatóságáért is felelős, (kivéven, ha erről is biztosította az engedményt, vagy ha az adós fizetéseképtelenségét szándékosan elhallgatta, vagy ha fizetesképen engedte át a követelést).

Tilos az engedményezés a csupán bizonyos hitelezőnek teljesíthető kötelmeknél (p. becsületsértésből, visszavásárlásból eredő igény), élelmezési igényeknél, peres és bármely kötelmeknél, ha az engedményezés következtében az adósna a helyzete súlyosabba fordulna (p. zsidó nem engedményezhetette keresztény ellen való követelését más kereszténynek, mert keresztény hitelező kezében a zsidóhitelezőt illető előjogok az adósra nézve károsak lettek volna). Anastasius császár egyik törvénye szerint pedig az engedményes nem követelhet az adóstól többet, mint a mennyit az adás-vevés útján szerzett követelésért ő maga adott volt az eddigi hitelezőnek, úgy hogy a maradék az adós javára elenyészik, de e szabály alól ki vannak véve a más dolgokkal átalányban vett, a fizetés fejében nyert, a vagyonszétosztás felosztása esetében kapott s oly követelések, melyeket az egyik hitelező az által váltott magához, hogy egy nálánál erősebb jogu záloghitelezőt kielégített, végre a közhitelpapírok, melyeknek börzei árfolyamuk van.

A hitelező beleegyezésével az eddigi adós tartozását más adós vállalhatja el, s az új adósra is az adósság ép úgy száll át, mint a hogy az eddigi adósnál volt. Tehát minden előnyeivel (p. kifogásaival kezesség, zálogjog) együtt.

Midőn képviselő által létesítünk valamely kötelemet, minek megengedhetősége mai nap a szabályt képezi, közvetlenül és kezdettől fogva magunk leszünk vagy jogosítottakká vagy kötelezettek. Még utólagos jóváhagyásunk sem kívántatik, ha valaki a mi érdekünkben és nevünkben, habár felhatalmazásunk nélkül bizonyos jogügyletet kötött, melyről kénytelenek vagyunk elismerni, hogy az előnyünkre szolgált, s ugyanaz áll, ha meghatalmazottunk a neki adott megbízás körét túllépte, de ebből reánk nézve előny származott.

Teljesítés tárgya nem lehet, a mi jogilag vagy természetileg lehetetlen, vagy ámbár lehetséges, a hitelezőre nézve semmiféle józan érdekekkel nem bír és a mi egészen határozatlan vagy merőben az adós önkényére van bízva, p. hogy az adós szállítson gabonát, de nincs megmondva mennyit? minőt? hová? és mikor? vagy hogy az adós fizessen, ha tetszik, hát ha sohasem tetszik neki fizetni? A lehetséges teljesítés állhat tulajdonátruházásban, dologbeli jog átengedésében, gondviselésben, szolgálatokban, nemtevésben, tűrésben, előmutatásban, valamely dolog kiadásában vagy visszaadásában, vagy kártérítésben. Ha a teljesítés minőségének meghatározása egy harmadikra van bízva, a kötelelem csak akkor jön létre, ha eme harmadik határozott, de ha ez a harmadik nem járna el méltányosan vagy épenséggel nem is nyilatkoznék, a másik fél kérelmére a bíró határozhatja meg a teljesítés minőségét. Az is lehetséges, hogy a teljesítés tárgya vagylagosan vagy fajlagosan van meghatározva. Vagylagos kötelelem esetében nem valamennyi kikötött teljesítés, hanem csak egy azok közül szolgáltatandó s mihelyt ez megtörtént, a többivel az adós már nem tartozik, p. ki van kötve, hogy az adós vagy egy paripát, vagy 1000 frtot, vagy egy részvényt, vagy egy szekeret szolgáltatasson. Ily esetben a választás joga rendesen az adóst illeti, csak hagyományoknál nem, a hol éppen megfordítva a hitelezőt illeti; megszűnik pedig a választás lehetősége, ha az adós az egyik teljesítést

már egész terjedelmében szolgáltatta, vagy ha a felek közös megegyezéssel a teljesítést egy tárgyra szorították, vagy ha a hitelező (midőn őt illeti a választás joga) már az egyik iránt keresetet indított, vagy végre, ha az egyik teljesítés az adós hibája nélkül lehetetlenné vált, a midőn szabadságában áll a hitelezőt a lehetetlenné vált teljesítés becsértékével vagy a még lehetséges másik teljesítéssel kielégíteni (ez az u. n. vagylagos felhatalmazás); ha pedig az egyik teljesítés az adós hibája miatt vált lehetetlenné s a hitelezőt illetve a választás joga (p. az adósnak egy paripát vagy 500 frtot kellene szolgáltatnia, ő azonban, midőn a hitelező a paripát választja, ezt szándékosan megöli, csak hogy ne lehessen szolgáltatnia), akkor a hitelező a lehetetlenné vált teljesítés helyett az ennek elmaradása miatt felmerült vagyonhátrány megtérítését követelheti az adóstól; ha végre a kikötött teljesítések mindegyike válik lehetetlenné az adós hibája miatt, akkor a hitelezőt kárpótolni tartozik azért, hogy sem az egyik sem a másik teljesítést nem kaphatta. A fajlagos kötelem esetén, p. egy négyes fogat, egy hektoliter tokaji aszúbor van kikötve, a választás jogára nézve szintén a fentebbi szabályok állanak.

Ha a kötelem részben és részletenkint is teljesíthető, p. 10000 db téglá szállítása, akkor osztható, különben oszthatatlan, p. tevésre vagy nem tevésre irányuló kötelem.

Gyakran a teljesítés fő tárgyán kívül mellékes teljesítések is jönnek szóba, p. zálogjog, kezesség, növedék, gyümölcsök, kamatok. Legfontosabb mellék-tárgya valamely kötelemnek a kamatok, vagyis helyettesíthető dolgoknak bizonyos mennyisége, melyet hasonnemű nagyobb mennyiségű helyettesíthető dolognak használatáért bizonyos időre a hitelezőnek fizetni tartozunk. Kamatok fizetendők vagy jogügylet (végrendelet, szerződés), vagy jogszabály (bírói ítélet, törvény) erejénél fogva. A törvényes kamatfizetési kötelezettségnek számos esetei vannak, u. m. késedelem miatt, a vételár után az áru átadásától számítva, jogtalanul felhasznált idegen pénz után, vagyonkezelő által a sajátjából előlegezett pénz után, a megígért hozomány után, a házasság felbomlása esetén kellő időben vissza nem szolgáltatott hozomány után, egyházak vagy kegyes alapítványok javára

tett hagyomány után, a megítélt tőke után, közös dolog jókarban tartására az egyik társtulajdonos által a saját részén fölül adott kijavítási költségek után. Elévülés által nem keletkezik kamatfizetési kötelezettség. Pénzbeli adósságoknál 6%-nál magasabb kamatot szedni nem szabad, ha pedig a hátralékos kamatok a tőke magasságát elérték, minden további kamatfizetés megszűnik, azonfölül tiltva van kamatoktól ismét kamatokat szedni, valamint a kamatot a tőkéből előre levonni, mely szabályok megsértése vagy kijátszása az uzsora vétségét állapítja meg, s ennek az a magánjogi következménye, hogy a törvénybe ütköző ügyletek semmisek, a megengedett mértéken fölül fizetett kamatok a tőkéből levonatnak vagy tartozatlan fizetés címén az adós által visszakövetelhetők. Megjegyzendő, hogy a kánoni jog mindennemű kamatszedést büntetés terhe alatt megtiltott, de megengedte az u. n. járadékvásárt, melynél a kölcsönvett tőkét árnak, a kölcsönvevő adós által a tőke használatáért fizetett évjáradékot (Rente) árúnak tekintette s szabályul kimondotta, hogy csak az adós mondhatta fel a tőkét, a hitelező pedig nem. A kánoni jognak kamatszedési tilalmát 16. és 17. századi német birodalmi törvények eltörölték, a törvényes kamatlábat pedig 5%-ra határozták.

Nagy szerepet játszik a kötelmi jogban a kártérítés, melyet valaki vagy egyenesen erre vonatkozólag elvállalt kötelezettségnél fogva tartozik, p. kárbiztosítás esetén, vagy melylyel egy fennálló más kötelezettség teljesítésének elmaradása, vagy nem kellő időben szolgáltatása miatt utólag terheltek. Kár minden vagyonbeli hátrány, melyet valaki bizonyos esemény folytán szenved; ha a kár meglevő vagyonunkat csökkenti, tevőlegesnek mondjuk, p. valaki lovunkat megöli, míg ha csupán vagyonunk gyarapodását megakadályozza, nemlegesnek mondjuk, p. lovunk megöletése következtében egy előnyös ügylettől elestünk. Azonfölül különbséget szoktunk tenni a károsító esemény által előidézett közvetlen értékcsökkenés és minden egyéb, azonfölül mutatkozó hátrány között, de az utóbbi nem emelkedhetik az u. n. kéjbecsárig, mely határozatlansága miatt nem lehet alapja a kártérítésnek. Midőn a kártérítési kötelezettség szerződésen alapszik, ez határozza meg a kártérítés mértékét, p. a biztosítási szerződés.

Ugyanez áll, ha különös törvény állapítja meg a kártérítési kötelezettséget, midőn t. i. a törvény rendelkezése irányadó, p. a rhodusi törvénynél fogva viselendő kár tekintetében. Ellenben, ha vétségen alapszik, mindennemű kárt kell megtéríteni, kivéven ha véletlennek tulajdonítandó. Mégis figyelembe vevendők a következő szabályok: 1. csak a tiltott cselekvény folytán beállott kár térítendő meg, p. valaki halálosan megsebesíti másnak a lovát, mely azonban nem a seb következtében, hanem azért mult ki, mert utóbb az istálló összerogyott, akkor az, ki a lovat megsebesítette, már nem tartozik kártérítéssel; 2. a tiltott cselekvényből származó kár akkor is megtérítendő, ha utóbb amúgy is érte volna a kár a károsultat, p. valaki felgyújtja másnak a házát, a rákövetkező éjjel pedig véletlenül támadt tűz folytán az egész városrész leég, melyben a felgyújtott ház is állott, azért a gyújtogatónak kártérítési kötelezettsége épségben marad; 3. nemcsak a tevőleges, hanem a nemleges és nemcsak a közvetlen, hanem a közvetett kár is megtérítendő, p. ipartelep felgyújtása esetén nemcsak ennek értéke, hanem az üzletpangás által szenvedett veszteség is, négyes fogathoz tartozó lónak megölése miatt nemcsak a megölt lónak értéke, hanem a fenmaradt három ló értékének csökkenése is megtérítendő; 4. oly kár miatt, melyet valaki könnyen elfordíthatott volna, nincs helye kártérítésnek, p. a hitelező előre látja, hogy adósa nem fog kellő időben fizetni s még sem gondoskodott arról, hogy saját tartozásait máshonnan fedezze; 5. ha ugyanazon jogellenes cselekvény valakinek egyfelől kárt okozott, de másfelől hasznot is hozott, csak azt kell megtéríteni, a mi a haszon levonása után még kárnak mutatkozik, vagyis ily esetben kölcsönös beszámításnak van helye, p. valaki szerződés ellenére a szállítandó árukat más hajóra rakatja, mely hajótörést szenved, akkor a szállító a kárért felelős, de megszűnik az ő felelőssége, ha utóbb az a hajó is elsüllyed, melyre az árukat szerződés szerint rakatni tartozott volna; 6. az utólagosan felmerülő kár nem haladhatja meg az eredeti kötelezettség tárgyát, p. valaki nem kellő időben szolgáltatja a hitelezőnek a kikötött lovat, a hitelező pedig a késedelem miatt kárt szenved, akkor a hitelező csak a lovat és kártérítés fejében legfeljebb annak árát követelheti.

Néha a kártérítésen fölül a kárvallott még bírságot is követelhet, ennek gyakorlati esetei a becsületsértési kereset, a tilos önsegély következményei, a késedelmi kamatok és a rosszhiszemű birtokost a perindítás után érő hátrányok (17. l.).

Szerződések. Két vagy több személynek az iránti megegyezését, hogy magok között bizonyos jogviszonyt létrehozzanak, szerződésnek nevezzük. A forma, melyben a megegyezés történik, nem határoz de igenis az, hogy a szerződésnek minden lényeges kellékei meglegyenek. Ezek pedig a következők, u. m. 1. a szerződők cselekvési képessége, 2. akaratuknak kölcsönös egybehangzása, 3. az akarat tartalmának természeti és jogi lehetősége, 4. az akaratnak kellő formában nyilvánítása, 5. bizonyos jogalap, mely a feleket a szerződés megkötésére indítja.

Gyermekek és őrültek egyáltalában nem köthetnek szerződéseket, serdületlenek és tékozlók csak reájuk nézve előnyösöket, terhes szerződéseket pedig csak gyámjok közbejövételével, e nélkül legfeljebb be nem perelhető csupán természetes kötelem támadhat az ő szerződésükből.

Akaratjokat a feleknek egymással szemben kell nyilvánítaniok. Távollevők között akkor jön létre a szerződés, ha az ajánlattevő ajánlatának a másik fél részéről történt elfogadásáról értesült. Hirdetményi ajánlat esetében, mihielyt valaki a megjelölt teljesítést, p. megtalált dolognak elhozatalát, munkának elkészítését a kitűzött leldij vagy pályadij fejében szolgáltatja. Árverésnél vagy árlejtésnél a szerződés a legtöbbet ígérővel vagy legkevesebbet követelővel azonnal létre jön, ha 3-szori felhívásra jobb szerződő nem akad. Egyoldalú felhívások (reklámok), előleges értekezések és pontozatok még nem szerződések (de az utóbbiak is abban az esetben, ha a még hátralévő formáság csupán a bizonyítás könnyebbsége végett volt kikötve).

A mai jog szerint a netán előszabott különös alakszerűségek csupán a szerződés könnyebb bizonyítására szolgálnak s vagy a törvény által vannak előírva, p. 500 aranyat meghaladó ajándékozásnál, végrendeletileg hátrahagyott élelmezés felőli egyezségnél (előbbi a bíróságnál bejelentendő, utóbbi a bíróság által jóváhagyandó), vagy a felek által kikötve, p. az írásbafoglalás. Altalában véve azonban szabály,

hogy bármely jogérvényesen létrejött szerződés alakjára való tekintet nélkül hatályos és beperelhető.

A kötelezés jogalapja a legkülönbébb lehet, u. m. fennálló jogigény kielégítése, ugyanily igény jövődöbéli érvényesítésének könnyebbitése vagy biztosítása, viszontteljesítés, viszontkötelezettség felvállalása, a másik félnek bizonyos cselekvény véghezvitelére vagy abbanhagyására indítása vagy bármi-féle egyéb jogi cél elérése. Ha a lekötelezési szándék kétségtelen, de a lekötelezés jogalapja ki nem világlik, úgy ez nem lehet más, mint ajándékozás. Oly kötelezvény, melyből a lekötelezés jogalapja ki nem tűnik, a tartozás bebizonyítására elégtelen. Innen van, hogy abban az esetben, ha a kiállító a kötelezvényt mint alaptalanul kiállítottat visszaköveteli, az ellenfél köteles a tartozás fenforgását bebizonyítani, holott abban az esetben, ha a lekötelezés alapja a kötelezvényben fel van említve, a kiállító köteles okiratokkal bebizonyítani, hogy ok nélkül kötelezte le magát.

A szerződés hatása általában abban áll, hogy a felek kötve vannak ígéretökhöz. A teljesítési kötelezettség rendesen átszáll az adós örököseire, a követelési jogosultság a hitelező örököseire is, mely szabály alól csak a személyhez kötött kötelek tesznek kivételt. Kétoldalú szerződésből egyik fél sem követelhet a másiktól teljesítést, mielőtt maga teljesített, vagy legalább a teljesítésre való készségét kimutatta volna. Tulajdonátruházást célzó szerződéseknel a szerződés megkötése perczétől a szerző fél minden veszélyt visel, de minden ugyanazon eseményből eredő haszon is az övé. Harmadik személy a felek szerződéséből jogot szerezhethet ugyan, (p. biztosítási szerződésből), de kötelezettséggel csak abban az esetben terhelhető, ha az ígérő félnek örököse. Önként értetik, hogy a szerződések engedmény, kezesség, zálog birtoklása által harmadik (t. i. a szerződésben nem állott) személyekre is kiterjedő hatályt nyerhetnek.

Egyoldalú ígéretből is támadhat jogérvényes kötelek, melynek esetei a közczélokra alkalmas indokból tett ígéret, az egyháznak vagy kegyes célú intézetnek tett ígéret, hozomány ígérese és a bemufatóra szóló hitelpapírok.

Fennálló kötelek még a teljesítés előtt módosulhatnak, névszerint mellékszerződések, p. vissza-

léphetés, a főszerződésből eredő jogok bizonyos körülmények között leendő elvesztésének, visszeladás, a tulajdon visszatartásának kikötése, valamint a kötelem megsértése által, p. a felek szándékossága vagy vétkessége, késedelme és a kötelességnek tagadása vagy a teljesítéstől való vonakodás által. Ily körülmények közbejövetele folytán az eredeti kötelem hol súlyosbodik, hol könnyebbedik, hol egészen is megszűnhetik.

A kötelem gyakorlása teljesítésének kieszközlésében áll. Midőn a teljesítés időpontját vagy a törvény vagy magok a felek meghatározták, a teljesítés napja kétség esetében az adós javára magyaráztatik, a mi annyit tesz, hogy a hitelező ezen (u. n. érkező) nap előtt az adóst a teljesítésre nem szoríthatja. Ellenben midőn a teljesítés napja iránt semmi sem határozottatott, a hitelező a kötelem létrejöttével (az u. n. távozó nap után) legott érvényesítheti követelését, kivéven midőn a teljesítés bizonyos időt kíván, p. czipő, ruha elkészítése. Oly követelés, melynek teljesítésével a hitelező többé várni nem köteles, lejárnak neveztetik. Ha a teljesítés napjának meghatározása az adósra van bízva, minden attól függ, határozott-e az adós időt vagy sem, ha pedig meghal anélkül, hogy határozott volna, a kötelem megszűnik; azonban az örökös tetszésére bizott hagyományok teljesítésének napjául az örökös halálának napja tekintetik. Néha a kötelem gyakorlása felfüggesztetik, így ha az uralkodó az adósnek haladékot (moratoriumot) enged, mit egyébiránt a hitelezők többsége is tehet, továbbá, ha az adós, ki önhibáján kívül fizetéseképtelenségre jutott, önként engedi át vagyonát, ha az adósnek ellátás jogkedvezménye van, ha az örökös leltárkedvezménye mellett fogadta el az örökséget, végre régentén az elhunyt adósnek örököseit, rokonait, sógorait, özvegyét és kezeseit sem volt szabad az elhunyt adósai miatt 9 napig zaklatni. Ha az adós bizonyos időhöz kötött kamattalan pénzkölcsönt a lejáratnál hamarabb akar fizetni, igénye van az u. n. rabattra.

Nemteljesítés esetén a hitelező az adóst a teljesítésre keresettel kényszerítheti, csak az u. n. természetes kötelmeknél nem, mert ezek vagy hiányos keletkezésök, vagy hiányos megszűnésök miatt be nem perelhetők. De azért nem mondhatni, hogy

ilyen természetes kötelem semmit sem ér, bizonyos hatálya neki is van, névszerint az annak alapján teljesített fizetést a hitelezőtől vissza nem kérheti, s habár keresete nincs, érvényesíthető az kifogás, beszámítás, megtartás útján, végül érvényes kötelmet feltételező más jogügyleteknek (kezességnek, ujtásnak, zálogjognak) alapjául szolgálhat.

Fennálló kötelmek biztosíthatók felpénz, bírság, eskü, zálog, kezesség által. Különösen a kezességre nézve a következő szabályok állanak: 1. a kezes a főadóssal együttesen van a hitelezőnek lekötelve (36. 1.). 2. a hitelező választhat, vajjon a főadóst akarja-e előbb beperelni, vagy a kezest, csak akkor nem, ha a kezes csupán annak megfizetésére kötelezte le magát, a mit a hitelező a főadóstól meg nem kaphatna, 3. a kezesnek joga van a hitelezőtől kívánni, hogy a főadós elleni kereseti jogát neki engedje át, továbbá hogy ha többen vannak, valamennyi kezestársát is vegye elő, végre hogy próbálja meg a hitelező előbb magát a netaláni zálogból kielégíteni és csak azután forduljon ő ellene, 4. a kezes a főadós ellen csak akkor fordulhat, ha mint ennek megbízottja vagy legalább is ennek nyilvánvaló érdekében vállalta magára a kezességet. A kezesség megszűnik a kezességnek és a főtartozásnak egy személyben való egybetalálkozásával, azután ha a kezes a hitelező vétke miatt a maga jussát nem érvényesíthette, végre a főtartozás teljes törlesztésével. A nő kezessége a pandektajog szerint is érvénytelen, de ezen szabály alól vannak kivételek, p. ha a nő ajándékozási szándékból vagy viszontszolgáltatért, vagy a hitelező rászedése végett, vagy hozománya megrendelése körül, vagy mint iparúzó kezeskedett, vagy ha a nő jogkedvezményéről önként lemondott, vagy kezességét esküvel megerősítette, vagy két év leforgása után megújította, csak hogy mindezen esetekben a nő kezességének közokiratban vagy 3 tanu által aláírt magánokiratban kell kiállítva lennie. A férjéért való kezesség csak úgy érvényes, ha a hitelező be tudja bizonyítani, hogy az adósság a nő javára fordított; ez azonban nem áll az elhúnyt férjök adósságáért kezeskedő özvegynökre.

A kötelmek megszűnése. Legközönségesebb megszűnési mód a fizetés, melynek kellékei, hogy éppen az, a mi ki volt kötve, még pedig teljesen

fizetessék (részfizetést a hitelező visszautasíthat, a nélkül, hogy ezért késedelembe esnék), hogy a fizetés vagy magának a hitelezőnek, vagy képviselőjének teljesíttessék (hogy maga az adós fizessen, nem lényeges, mert fizethet helyette más is érvényesen), hogy a fizetés kellő időben és kellő helyen történjék (ha nincs kikötve bizonyos hely, ott kell fizetni a hol a hitelező az adóst megperli). Ha az adósnak több tartozása van, maga határozhatja meg, hogy a teljesített fizetés melyik tartozásnak törlesztésére fordíttassék, ha ezt nem teszi, a hitelező a legterhebbnek törlesztésére fordítja. A teljesített fizetésről az adós a hitelezőtől nyugtát követelhet, melynek bizonyító ereje azonban a kiállításától számított 30 nap alatt érvényteleníthető, ha t. i. a fizetés elmaradt. Rendes időközökben visszatérő fizetéseknél a 3 utolsó nyugta felmutatása a mellett szól, hogy az előbbi részletek is ki lettek fizetve. A kötelezvény visszaadása vagy megsemmisítése is annak igazolására szolgál, hogy a tartozás kifizettetett. Némelykor az adósnak ellátási jogkedvezménye van, a midőn egyelőre csak annyit lehet tőle követelni, mint a mennyit a legszükségesebb életfentartásán kívül nélkülözhet. Ilyen kedvezménynyel bírnak a katonák bármely hitelezőjükkal, a felmenők gyermekeikkel, az egyik házastárs a másik házastárssal, a társ társaival, az ajándékozó a megajándékozottal, a volt férj és gyermekei a hozományt visszakövetelővel, a nő és az após a hozomány megadását követelő férjjel szemben. Midőn az adós fizetéseképtelen, csőd nyitattik a vagyonára, mely a csődeljárás szabályai szerint osztatik fel a hitelezők között. De a csődtömeghez nem tartozik semmiféle idegen dolog, a tulajdonosok egyszerűen kiválasztást követelhetnek, és olyan vagyon sem, melyből bizonyos hitelezők kizárólagos kielégítést követelhetnek (p. egy az adósr szallott örökség, mely első sorban a hagyatéki hitelezők kielégítésére szolgál). A tulajdonképi csődhitelezők 5 osztályba soroztatnak, u. m. 1. az adós utolsó betegségének, gyógyítási és temetési költségei s a hátralévő cselédbérek és közadók, 2. a kiváltságos záloghitelezők, 3. a többi záloghitelezők, 4. a záloggal nem biztosított kiváltságos hitelezők, 5. a többi hitelezők mindnyájan követeléseik arányában. De a csődtömegből előre levonatnak a csődper s a

csődtömeg kezelésének költségei, a közadók, netaláni föld-, ház-, haszonbérek. A csőd kiütése előtt a vagyonbukott adós által nehány vagy valamennyi hitelezőnek kijátszására rosszhiszeműleg tett elidegenítések a Paulus-féle keresettel érvényteleníthetők.

Beszámítás két ellenkövetelésnek egymás által való kölcsönös kiegyenlítése. Ehhez megkívántatik: 1. két egymással szemben álló érvényes kötelem, melyek 2. már lejártak, 3. hasonneműek legyenek vagy a mennyiben különböző kötelmi viszonyból erednének, 4. legalább is kétségtelenül fennálljanak. Azonban beszámításnak egyáltalában nincs helye letéti követelések, jogtalanul bitorolt idegen dolgok kiadására irányzott kereset, a fiskus és városoknak közadóbeli tartozások teljesítését követelő keresete, a fiskusnak általa eladott dolgok vételárát követelő keresete, a városoknak kölcsön- vagy hagyományi követelései, élelmezési követelések ellen és akkor sem, ha az adós beszámítási jogáról lemondott.

Elengedés valamely kötelemnek a hitelező akaratával történő megszüntetése, melynek érvényességéhez az adós beleegyezése is kívántatik, mert nem tartozik akarata ellen valakitől gráciát elfogadni. Ugyanazért itt a szerződések iránt fennálló általános elvek irányadók. Bár a hitelező az elengedésre nem kényszeríthető, eladósodott adós hitelezőinek többsége a kisebbséget követeléseiik részleges elengedésére szoríthatja; de záloghitelezők ebbe nem kötelesek belenyugodni, mert egyszerűen a zálogból szereznek magoknak kielégítést. A peregyesség, a választott bírói ítélet s a döntő eskü iránti szerződések is az elengedés szempontja alá esnek.

Ujitás valamely kötelemnek egy más kötelem által leendő megszüntetése. Ehhez megkívántatik: 1. érvényes kötelem létezése, 2. ezt megszüntetni alkalmas új kötelem megalapítása, 3. a feleknek abbéli szándéka, hogy az új kötelem által a régit meg akarják szüntetni. Tehát az ujitás jól megkülönböztetendő a közönséges prolongácziótól, mely által a fennálló kötelem teljesítése csupán elhalasztatik. Az ujitás folytán változhatik a kötelezés jogalapja, a teljesítés minősége, valamint változhatnak a felek is. Az ujitás azon esete, melynél az eddigi adós kötelezettségét valaki önszántából magára veszi, adósság-átvállalásnak neveztetik, míg ha az

új adós az eddiginek meghagyására lép ennek helyébe, utalványozás forog fenn. Az utalványozás lehet vagy fizetési vagy hitelezési utalvány. Ha az utalványozott az utalványozó adósának adósa, az utalványos pedig az eddigi hitelezőnek hitelezője, egyszerűen több kötelem szüntettetik meg az utalványozás által.

Ezen eseteken kívül megszűnhetnek a kötelmek az egyik vagy másik fél halálával (ez csak a személyhez kötött kötelmeknél történik, mert szabály szerint a kötelmek úgy cselekvőleg, mint szenvedőleg átszállanak a felek örököseire), továbbá a követelésnek és tartozásnak egy személyben való összetalálkozásával (p. öröklés folytán), a teljesítésnek az adós vétke nélkül beállott lehetetlenülésével, a jogi érdek elestével, a hitelezőnek másnemű kielégítésével (p. ajándék, hagyomány útján), büntetésül (p. jogtalan önsegély, tilos engedmény miatt), a felek ellenkező egyezményével, idő vagy felbontó feltétel beálltával.

Az egyes kötelmek. A régi négy dologi szerződésen (kölcson, haszonkölcson, letét, zálog) kívül, minden más szerződés a mai jog szempontjából egyezményi szerződés.

Kölcson helyettesíthető dolgoknak tulajdonul átruházása azon kikötéssel, hogy az átvevő bizonyos idő múlva ugyanazon fajú ugyanannyit adjon vissza; közvetve vagy közvetlenül kapta-e az adós a kölcson tárgyát, az nem határoz. Azért kölcsonnak tekintendő: 1. ha a hitelező nem pénzt, hanem dolgokat ad az adósának, hogy ezeknek vételárát kölcson gyanánt tartsa meg, 2. ha a hitelező adósának meghagyja, hogy új adósának fizessen, s ez a fizetményt kölcsonkép használhassa, 3. ha a hitelező megengedi adósának, hogy azokat a helyettesíthető dolgokat, melyekkel neki más kötelmi viszonynál fogva tartozik, kölcson gyanánt tarthassa meg, 4. ha nem történt ugyan tulajdonátruházás, de az átvevő a kapottat jó hiszemben elfogyasztotta. Kamatok csak különös kikötés esetében járnak a kölcson után. A kölcson bizonyítására az adóslevél szolgál, de ennek csak a kiállításától számított 2 év múlva van föltétlen bizonyító ereje, ezen idő előtt avval a kifogással, hogy az adós a kölcsont meg nem kapta, megerőltethető. Ma is van helye a macedoniai tanácsvégzeményre alapított kifogásnak, melylyel atyai hatalom alatt

álló gyermekek által felvett kölcsön alapján a hitelező által támasztott kereset megerősíthető, kivéven, ha a kölcsön az atya parancsára vétetett fel, vagy általa utólag jóváhagyatott, vagy ha a kölcsön magának az atyának előnyére szolgált, vagy elkerülhetetlenül szükséges kiadásokra fordítatott, vagy ha a kölcsönadó menthető tévedésből a kölcsönvevőt önállónak tartotta, vagy ha a kölcsönvevő önállóságának elérével a kölcsönt jóvá hagyta.

Haszonkölcsön dolognak ingyenes használatul átengedése azon köteleztetéssel, hogy az átvevő használat után ugyanazon dolgot adja vissza. A haszonkölcsönbevevő a haszonkölcsönbeadónak teljes felelősséggel, a haszonkölcsönbeadó ellenben a haszonkölcsönbevevőnek csak a gonosz szándéka és vastag gondatlansága által okozott kárért tartozik. Ha a haszonkölcsönbevevőnek a teljes felelősségből a vétkes vigyázatlanságért való felelősség elengedtetik, de másfelől a dolognak bármikor való visszakövetelését köti ki a haszonkölcsönbeadó, akkor kéremési kölcsön létesül, melynek alapján a kölcsönadó a haszonkölcsönbevevőnek semmivel sem tartozik, holott ez neki igenis felelős.

Letét ingó dolognak ingyenes őrizetbe adása avval a kötelezettséggel, hogy a letéteményes azt a letevőnek kívánságára visszaadja. A letevő a letéteményesnek teljes felelősséggel tartozik, a letéteményes a letevőnek csak gonosz szándékáért és vastag gondatlanságáért felel. Ha helyettesíthető dolgok adatnak letétbe azon kikötéssel, hogy a letéteményes csupán hasonló mennyi- és minőségű dolgokat adjon vissza, rendhagyó vagy állatét létesül, melynél a letéteményes viseli ugyan az esetleges kárt, de másrésről a letéteményt saját javára felhasználhatja is.

Zálogadás egy követelésnek biztosítása céljából való átadása valamely dolognak avval a kikötéssel, hogy a hitelező azt, kielégíttetése végett eladhassa, vagy pedig ha kielégíttetett, visszaadja. Mindkét fél egymásnak teljes felelősséggel tartozik.

Az adás-vevés szerződés, melynél fogva az egyik fél a másiknak bizonyos árut bizonyos pénzösszegben meghatározott árért vagyonába átbocsátani magát kötelezi, hogy azt háborítlanul birhassa és megtarthassa. Lényeges, hogy árú árért adassék. A szerződés létrejön, amihelyt a felek az árú és ár

íránt megegyeztek. De függővé tehetik bizonyos feltételektől is, p. a meg- vagy fölméréstől, megszámlálástól, vagy előleges megvizsgálástól (u. n. szemlére vásárlás), midőn a szerződés csak a kikötött körülmények beálltával jön létre. (Ellenben azonnal létrejön, csakhogy isméti felbontásának lehetősége mellett, az adás-vevés a próbára és a próbaszerinti vásárlásnál). Az eladó tartozik: 1. a dolgot a vevőnek biztos birtokába és használatába átadni s az átadásig annak gondját viselni és gonosz szándékáért s vastag vigyázatlanságáért felelni, 2. szavatolni az íránt, hogy a vevő a dolgot háborítlanul birhassa és megtarthassa, ha pedig tőle bárki elperelné, neki ezért teljes kárpótlást adni, 3. a dolognak tulajdon-ságaiért jótállani. Vevő pedig tartozik az adósnak: 1. a vételért az áru átvétele óta járó kamatokkal megfizetni, 2. a dologra a szerződés megkötése óta tett költségeit megtéríteni, 3. a saját gonosz szándéka és vastag gondatlansága által okozott kárért felelni. Az áru tulajdona, a hitelzés esetét kivéve, csak a vételár lefizetésével megy át a vevőre. A netán megrövidített fél a szerződés alapján az adás-vevés felbontását kérheti, ha a másik félnek csalárdsága által indított az adás-vevés megkötésére, és ha felén túl való sérelmet szenvedett.

A csere dolog tulajdonának átruházása más dologért. A szerződés tárgya áru is ár is, egyebekben az adás-vevés körüli elvek a cserére is alkalmazandók.

Eladási bizomány (Trödelvertrag) azon szerződés, melynél fogva valaki eladásra vesz mástól bizonyos dolgot oly kikötéssel, hogy érte bizonyos árt fizessen, vagy magát a dolgot adja vissza. A dolog tulajdona csak akkor megy át a tulajdonosra, ha a szerződés az ő felszólítására kötött és ha az árt lefizeti, ellenkező esetben a dolog tulajdonosának felel szándékossága és vastag gondatlanságáért, de a netaláni vételártöbblet az övé.

Bérlés vagy bizonyos dolog használatának átengedése, vagy bizonyos szolgálatok teljesítése, vagy bizonyos mű előállítása kölcsönösen meghatározott ár- vagy bérért. A szerződés tehát vagy kibérlés (haszonbérlés), vagy bérszolgálati vagy munkabéri szerződés.

Dolog bérlésénél tartozik a bérbeadó: 1. a dolgot tartozékaival együtt kellő időben a bérlőnek

átadni, 2. a bérlés tartamára a dolgot használható állapotban tartani, nem használhatásáért a bérlőnek teljes kárpótlást adni, 3. a dolgot érő közterheket viselni s a szükséges és kiválóan hasznos javításokat a bérlőnek megtéríteni, 4. tűrni, hogy a bérlő a dolgot albérlébe adja, 5. haszonbérlőnél rendkívüli csapások miatt a haszonbérlőnek méltányos bére-engedést adni, melyet azonban bőtermésű években visszakövetelhet. A bérlő pedig tartozik: 1. a bérbe-adónak teljes kárpótlást adni (csak a véletlenért nem), 2. óvakodni, hogy a dolgot ne használja szerződésellenesen, különben a véletlenért is felelős, (p. egy paripát terhes szekér elé fog), 3. a bért pontosan fizetni, 4. a bérlet leteltével a dolgot sértetlen állapotban visszaadni, 5. albérlé esetében az albérlőért is felelni. Megszűnik pedig a bérleti szerződés a dolog elenyészéssel, az idő lejártával (hacsak a szerződés meg nem hosszabbíttatik) a bérlő elmozdításával vagy visszalépésével. Sajátszerű eset a vaskötés (Eisernviehkontrakt), midőn a bérlő a jószággal együtt a marhákat is bizonyos árban átveszi oly kikötéssel, hogy majd hasonló mennyi- és minőségű marhákat fog visszaadni vagy azok árát fogja megfizetni, ekkor persze a marhákat érő véletlen kárt is ő viseli.

Bérszolgálati szerződésnél tartozik a bérbeadó (munkába álló) a kikötött szolgálatokat teljesíteni s a saját szándékossága vagy vastag gondatlansága által okozott kárt megtéríteni, a bérlő (gazda) viszont a kikötött bért (pénzt, élelmet, ruházatot) még akkor is megfizetni, ha a szolgálatokat tényleg nem vette is igénybe. A ki többeknek ígérte szolgálatait, először annak kell a szolgálatokat teljesítenie, a kivel korábban szerződött. Mai jog szerint a tudományos, művészeti vagy közbenjárói szolgálatoknak (orvosok, ügyvédek, mérnökök, tanítók, bábák, alkuszok szolgálatainak) igénybevétele is hallgatag bérszolgálati szerződésnek tekintetik.

A munkabéri szerződésnél tartozik a bérbeadó (megrendelő) a kikötött bért megfizetni s az ő hibája által okozott kárt megtéríteni, alapos ok nélkül pedig a mű helybenhagyását meg nem tagadhatja, viszont a bérlő (vállalkozó) tartozik a művet a megrendeléshez képest elkészíteni s az ő hibája által okozott kárt megtéríteni. A munkabéri szerződésnek egy

szabálytalan esete, midőn helyettesíthető dolgok adatnak át feldolgozás vagy szállítás végett és csupán hasonló mennyi- és minőségű dolgok feldolgozása vagy szállítása köttetik ki, ilyenkor az átadott dolgok az átvevő tulajdonába mennek át, ki persze az azokat érhető veszélyt is viseli.

Rhodus szigetnek tengeri joga szerint azt a kárt, mely onnan ered, hogy a hajóra rakott árúk egy része a hajó megmentése végett a tengerbe vetetett, a feláldozott árúk tulajdonosai közösen viselik a megmentett hajó és rakomány tulajdonosaival. A hajósnak e célból a megmentett javakon megtartási joga van, kiknek tulajdonosai ellen a munkabéri (szállítási) szerződés alapján fordulhat, míg a feláldozott árúk tulajdonosai ugyancsak a munkabéri (szállítási) szerződés alapján viszont a hajótulajdonos ellen fordulhatnak.

Hajósok, vendégfogadósok és korcsmárosok felelősek mindennemű kárért, mely a hozzájuk szállt utasokat éri, kivéven a legyőzhetetlen szerencsétlenség, vagy az utasok saját hibája által okozott kárt.

Társaság többeknek megengedett közös cél elérése végett bizonyos vagyont érdeklőleg történt kölcsönös szövetkezése. A társak kötelezettségei szabály szerint egyenlők. Minden társ tartozik ugyanis: 1. a járulékot megfizetni s illetőleg a megígért szolgáltatásokat teljesíteni, 2. a társaság ügyeiben ugyanavval a gondossággal eljárni, a minőt a saját ügyeiben követni szokott, 3. a társaságért tett minden szerzeményt a közösbe beszolgáltatni, 4. az ügykezelésről számot adni, 5. a maga céljaira felhasznált társasági pénzt visszaadni s utána kamatot fizetni, 6. a társasági kötelezettségeket arányosan viselni. A jogok is szabály szerint egyenlők.

Midőn a társak összes vagyonát érdeklőleg jön létre a társaság, az egyesek dolgai külön átadás nélkül mennek át a társaság közös tulajdonába. Ilyenkor a közös vagyonból mindegyik társnak és családjának szükségletei egyaránt fedeztetnek tekintet nélkül az egyesek hozzájárulására vagy szükségleteik nagyobb-kisebb voltára.

Megszűnik pedig a társaság: 1. valamelyik tag halálával vagy kilépésével, 2. a cél eléréével vagy meghiusultával, 3. valamennyi társ közös akaratával vagy csak egyiköknek felmondásával is (a felmondás

nem történhetik alkalmatlan időben vagy alapos ok nélkül), 4. a kitűzött idő lejártával. Felosztás esetén a meglevő vagyon is a társak között fölosztatik.

Megbízás létesül, midőn valaki másnak az akaratával vagy ennek, vagy egy harmadiknak még csak elvégzendő ügyletét jutalom kikötése nélkül ellátni magát kötelezi. A megbízott tartozik a felvállalt ügyletet lehető legegényősebben ellátni a megbízónak beszámolni s minden hasznót (a pénzt kamatostúl) kiadni; a megbízó viszont a megbízottnak kiadásait megtéríteni, az érette vállalt kötelezettséget magára vállalni és a megbízottnak eljárását (ha ez az adott utasításnak megfelel) jóváhagyni. Egymásnak pedig teljes kártérítéssel tartoznak. A megbízás megszűnik az ügylet befejeztével, a kitűzött idő lejártával, visszavonás s illetőleg felmondás által, bármelyik fél halálával, (a már keletkezett jogok és kötelezettségek persze épségben maradnak). A megbízásnak sajátzerű esetei a minősített vagy hitelezési megbízás, az utalvány és az engedmény.

Beismerés, bíróságon kívüli eskü, választott bíróságban való megállapodás és peregyesség olyan szerződések, melyek által peres vagy bizonytalan igények peren kívül elintézése czéloztatik.

Már létező kötelelem teljesítése u. n. fizetési ígéret által, tehát újabb szerződés útján megerősíthető.

Játék és fogadás olyan szerződések, melyek alapján azon fél, kinek javára valamely egyelőre még bizonytalan körülmény eldől, a másiktól bizonyos vagyonértékű teljesítést követelhet. A játékszerződések rendszerint érvénytelenek, a fogadási szerződések rendszerint érvényesek, az előbbiek akkor érvényesek, ha a játék testgyakorlás vagy erő-kifejtés végett történik, vagy a játék által eldöntetik, hogy ki fizesse meg az elfogyasztott étel-ital árát; az utóbbiak akkor érvénytelenek, ha a tiltott játék fogalma alá esnek, vagy ha az egyik fél gonosz szándékban forgott. Érvénytelen játékadósságra fizetett összeg tartozatlan fizetés czimén keresettel (mely csak 50 év múlva évül el) visszakövetelhető.

Az ajándékozás szerződés, mely által az egyik fél a másiknak valamely vagyontárgyat önszántából és oly czélból elidegenít, hogy azzal az ő vagyonát

gyarapítsa, a magáét pedig csökkentse. Az ajándékozó a megajándékozottnak csak szándékosságaért és vastag gondatlanságaért felel (p. harapós lovat vagy rozszant szekeret adna neki ajándékba), a dologból húzott hasznót nem köteles kiadni, ama haszonért pedig, melyet a megajándékozott húzhatott volna, még késedelem esetében sem felelős, nem szavatol neki a dolog elperléséért (kivéven, ha mint idegent vagy csupán faj szerint meghatározottat ajándékozta oda), sem a dolog hiányaiért, és igénybe veheti az ellátás jogkedvezményét, melynél fogva a teljesítéskor adósságait levonhatja. 500 aranyat meghaladó ajándékozás semmiség terhe alatt a bíróságnál bejelentendő, mely szabály alól csak a fejedelem által vagy neki tett, valamint a hozományul való és bizonyos alkalmi ajándékok vannak kivéve. Élők közötti ajándékozást az ajándékozó a megajándékozottnak vastag hálatlansága miatt visszavonhat, kivéven a jutalmazó ajándékozásokat. Célhatározás mellett tett ajándékozás esetében csak a meghagyás teljesítése után a megajándékozottnak még megmaradó vagyonérték tekintetik ajándékozásnak.

Minden az elősoroltakon kívül létrejövő egyéb szerződések részint a szerződésekre nézve fennálló általános, részint azon elvek szerint ítélendők meg, melyek a szőnyegen forgó jogügylethez legközelebb álló s a törvények által szabályozott jogügyletre nézve érvényesek.

Szerződésszerű kötelmek. 1. A megbízás nélküli ügyviselés, melynél az ügyviselőt a megbizottéhoz hasonló felelősség terheli, sőt néha a véletlenért is; viszont az, kinek ügyeit az ügyviselő ellátta, a valóságos megbízóéhoz hasonló jogokkal és kötelezettségekkel bír. Sajátszerű esetek: 1. holtnak eltemetése az erre kötelezett egyén helyett és idegen vagyon kezelése az ebbe történt beutalás következtében. 2. A vagyonközösség, mely akár szerződés akár véletlen folytán támad és az érdekelték között a társaságihoz hasonló viszonyt hoz létre. 3. A jogtalan vagyonosbodás különféle esetei u. m. a tartozatlan fizetés, a feltételezett eredmény be nem következése miatti visszakövetelés, az ocsmányság vagy jogtalanosság elkövetése fejében adotttnak visszakövetelése és a minden ok nélkül való gazdagodás másnak rovására. 3. Az előmutatási kötelezett-

ség azon féllel szemben, kinek érdekében áll a másnál lévő dolognak vagy okiratnak megtekintése, hogy az azon való vagy abból folyó igényét érvényesíthesse.

Vétségi kötelmek a lopás, rablás, becsületsértés, kártétel, jogtalan fenyegetés és a csalás. Az első három és az utolsó miatti büntetés ma már nem tartozik a polgári, hanem a bűnvádi pertútra, de igenis az ezek miatti kártérítés, melynek megállapításánál tekintetbe vétetik a kár okozásának ideje. Általános elv, hogy a vétkesnek örökösei mindig csak a meggazdagadásuk s illetőleg a hagyaték erejéig felelősek.

Vétségszerű kötelmek az eljáró bíró vagy közigazgatási tisztviselők felelőssége a szándékosság-, vastag gondatlanság-, sőt néha már pusztán vétkes vigyázatlanságuk által a feleknek okozott kárért, továbbá a kiöntés vagy kidobás által a járókelőkön okozott kár, melyért a lakók, és az utasok holmijain esett kár, melyért a hajósok, vendégfogadósok és koreszmárosok felelősek.

Végül vannak még bizonyos törvényes kötelmek, névszerint: 1. bitang marha tulajdonosának felelőssége a más földjén való legelészés által okozott kárért, 2. rozzant fal vagy épület tulajdonosának azon kötelezettsége, hogy a bekövetkező kár esetleges megtérítésére a fenyegetett szomszédnak kaucziót adni tartozik, 3. az építkezőnek kötelezettsége az építkezés abbahagyására, ha a szomszéd azért, mert kártól tart, az építkezés ellen tiltakozik, 4. a létező állapotot erőszakosan vagy alattomosan megváltoztató földtulajdonos kötelezettsége, hogy a kárt szenvedett szomszéd felszólalására ne csak a kárt megtérítse, hanem az előbb létezett állapotot is visszaállítsa, 5. a természetes vízfolyás jogtalan megváltoztatása által a szomszédnak okozott kár megtérítésére vonatkozó kötelezettség, 6. a földünkre áthullott idegen ingó dolgok felszedésének megengedése, 7. a tanuskodási kötelezettség, (mely alól ki vannak véve a gyóntatók, ügyvédek, a hetedizigleni rokonok, legközelebbi sógorok, jegyesek és azok, kiknek a tanuskodás kárukra vagy gyalázatukra szolgálna), 8. az élelmezési, 9. a hozomány rendelési és 10. az eltakarítási kötelezettség, erre kötelezvék: az, kinek e czélra valami hagyományoztatott; az örökös; a ki

a nő hozományát kapja ; az elhúnytnak atyja vagy szükség esetén a túlélő házastárs.

Családi jog. A pandektajognak ez a része bir legkevésbé gyakorlati jelentőséggel, mert csaknem valamennyi ágára nézve modern törvények vannak mindenütt érvényben, melyek azonban a pandektajog körében nem tárgyalhatók. Így a házasság megkötése és felbontása, a házastársak egymás közötti vagyoni, a szülők és gyermekek közötti személyes és vagyoni jogi viszonyai, valamint a gyámságra és gondnokságra nézve is.

Hozomány mindaz, mit a nő a közös háztartás terheinek könnyebb elviselésére férjéhez hoz, tehát nem a férjnek tett ajándékozás, hanem csak kárpótlás az általa felvállalt áldozatokért. A férjjel szemben hozomány rendelkezésre csak a nő köteleztetik, ha van miből ; a nő azonban igényelhet hozományt első sorban atyjától, másod sorban anyjától s egy kétségtelen szokásjog erejénél fogva, feddhetetlen hajadon vagy özvegynő attól, ki őt elcsábította, ha nem akarja maga nőül venni. Hozományának biztosítására a nőnek (s örökösének) kiváltságos, általános törvényes zálogjoga van férjének összes vagyonán.

A házasság felbomlásával a hozomány a nőnek vagy örökösének visszaszolgáltatandó. A nő atyjától származó hozomány a nő halála esetén a házasság tartama alatt visszaszáll az atyára s illetőleg visszaszereztetik a nő által atyja számára, ha a házasságot túléli s akkor is még atyai hatalom alatt áll. Minden más hozomány a nőé vagy örököséié. Nem helyettesíthető dolgok természetben, helyettesíthetők ugyanazon mennyi- és minőségben adandók vissza ; dologbeli jogok visszaruházás útján, követelések visszaengedményezés által ; a visszaszolgáltatásnak a férj vétke miatti lehetetlensége esetében teljes kárpótlásul adandó a jogérvényesen megváltoztatott hozományi tárgy helyett azon tárgy, mely helyette beszereztetett. A férj beszámíthatja a szükséges beruházási költségeket, míg a hasznosokat külön kell visszakövetelnie, a luxusköltségeket pedig elviheti s ha a házasság utáni időből származó gyümölcsöket kell kiadnia, az ezeknek termelésére fordított költségeit követelheti, szintűgy kívánhatja azoknak a kötelezettségeknek átvételét is, melyeket a hozomány tekinteté-

ben saját hibája nélkül magára vállalt. Ingatlan dolgok azonnal, ingó dolgok és jogok egy év leforgásával adandók vissza.

Házastársak közötti ajándékozások semmisek, a nő kezessége férjéért is többnyire érvénytelen. Elorzott dolgok miatt nem lopási, hanem csak kártérítési keresetnek van helye.

Az atyai hatalom keletkezik: 1. törvényes, vagy a kánoni jog szabálya folytán legalább is jóhiszemű házasságban való nemzés, 2. törvényesítés (a szülők házasságra lépése, fejedelmi leirat), 3. örökbefogadás által; megszűnik: 1. az atya vagy a gyermek halálával, 2. ha az atya attól büntetésképp megfosztatik, 3. ha a fiú magas világi v. egyházi méltóságot nyer, 4. ha az atya magát más által örökbefogadtatja (impraktikus), vagy a gyermeket másnak adoptálja, 5. ha az atya gyermekét hatalmából elbocsátja, 6. ha a fiú önálló háztartást kezd, vagy ha a leány férjhez megy.

Mai jog szerint a gyermekek már bírnak önálló vagyoni jogi képességgel s épen azért az atya és gyermekei, valamint a testvérek között jogügyletek is jöhetnek létre. Az atyának a gyermek saját vagyonán törvényes haszonélvezési joga van a nélkül, hogy a gyermeknek ezért kauczióval vagy számadással tartoznék, mégis a vagyonkezelési kötelmeinek durva megsértése esetén a gyermek őt kérdőre vonhatja, a gyámhatóság pedig a vagyonkezelést tőle elveheti és külön gyámra bízhatja. Az atyának ezen haszonélvezési joga megszűnik, ha meghal, vagy ha a gyermek atyja akarata ellenére önjogúvá lesz, vagy ha az atya a gyermeket hatalmából elbocsátja; egyáltalában semmi joga sincs az atyának a gyermek azon vagyonán, melyet ez az ő akarata ellenére szerzett, azon örökrészen, melyet a gyermek elhunyt testvére után kap, és azon vagyon tekintetében, melyet a gyermek egy harmadiktól kapott azon föltétellel, hogy abban atyjának joga ne legyen.

Az atyának szabad a gyermekének kínálkozó, de az utóbbi által visszautasított vagyont a maga számára, de a maga veszélyére is, megszereznie.

A gyámságra általában képtelenek: 1. a nők, kivéven az anyát és nagyanyát, ha új házasságra nem lépnek, a Vellejani jogkedvezményről lemondanak és vagynukat saját árvaiknak zálogképen lekötik

2. a püspökök és szerzetesek, 3. más papok (a saját rokonaik fölötti gyámság kivételével), 4. katonák (kivéven, ha bajtársuk hívta meg őket végrendeletében a gyámságra), 5. kiskorúak, 6. tékozlóknak nyilvánított és testi fogyatkozásban szenvedő egyének. Viszonylag képtelenek: 1. a gyámolandónak hitelezői vagy adósai (kivéven anyját v. nagyanyját) 2. kiket a szülők kizártak, 3. kik a szülőkkel ellenségeskedésben éltek, 4. kik önmagukat feltolják, 5. a férj a n je fölötti gyámság tekintetében.

Vannak mentségi okok is, melyek miatt a gyámságra hivatalos személyek magokat a gyámság alól, mely különben közhivatal és honpolgári köteleesség, felmentetnikérhetik. A meghívás vagy végrendeleten, vagy törvényen, vagy a gyámhatóság kinevezésén alapszik.

A gyámság megszűnik, ha okai elesnek.

A vagyonkezelés körül a gyám azon fokáért a gondosságnak felel, melyet saját ügyeiben követni szokott. Eljárása a megbízási szerződés iránti elvek szerint ítéltetik meg. Elidegenítéseket csak gyámhatósági engedély mellett tehet érvényesen. Az u. n. álgyám is igazi gyámként felelős. A gyámon kívül felelősek: 1. az ő kezesei, 2. kik őt alkalmasnak állították vagy 3. ajánlották, 4. a gyámnak atyja (vele egyetemlegesen) és 5. maga a gyámhatóság.

Örökjog. Elhunyt ember vagyonára akár az ő akaratából, akár a törvény rendeleténél fogva hivatott jogtudód örökösnek, az elhunyt örökhagyónak, hátrahagyott vagyona örökségnek vagy hagyatéknek neveztetik. Az örökösödés mint ilyen mindig egyetemes jogutódlás, az örökös az örökhagyónak összes vagyonjogi viszonyaiba lép, még pedig közvetlenül. E mellett képzelhető azonban még egy különös jogutódlás, midőn az örökhagyó, az örökség rovására más személyeknek is juttat vagyoni előnyöket, melyeket az illetők nem közvetlenül, hanem az örökös közvetítésével kapnak, az ilyen különös jogutódok hagyományosoknak, a nekik szánt vagyoni előnyök hagyományoknak neveztetnek. Azonkívül vannak bizonyos személyek, kik az örökhagyó akarata ellenére is bírnak joggal a hagyatékra, ezek az u. n. szükségbeli örökösök. Midőn pedig a hagyatékra örökös nem akad, az ilyen hagyatékot urafogyottnak mondjuk. Az itt elősorolt viszonyok képezik tehát az örökjogot.

Vagyonjogi szempontból az örökös az elhunyt örökhagyónak képmása, alteregója, a mi azt teszi, hogy az örökös az örökhagyónak mindazon jogviszonyait, melyek az ő halálával el nem enyésztek, egyszerűen tovább folytatja, mintha ama jogviszonyokban félbeszakítás nem is történt volna. Ezen félbeszakíthatatlanság kézzelfoghatóvá tétele szempontjából az örökség mindaddig, míg egy bizonyos örökös föl nem lép, maga tekintetik jogi vagy eszmei személynek, hogy az elhunyt örökhagyó vagyonjogi személyiségét képviselje s a majdnem föllépő örökös számára fentartsa (nyugvó örökség).

Az örökösödés feltételezései: 1. valakinek kétségtelen vagy legalább (holtta nyilvánítás folytán) vélelmezett halála, mert élő ember után nincs helye örökösödésnek, 2. bizonyos személynek meghívása akár végrendelet, akár törvéynél fogva és 3. az örökségnek a meghívott örökös által történt elfogadása.

Végrendelet az örökhagyónak az iránti intézkedése, hogy ki legyen az ő örököse. Kellékei: az örökhagyónak végrendelezési, az örökösnek öröklési képessége és az előszabott alakszerűségek megtartása.

Végrendelezési képességgel nem birnak: 1. a pasquillánsok vagyis gúnyirat miatt elmarasztaltak, 2. a czégéres uzsorások, 3. a hatóságilag tékozlóknak nyilvánítottak, 4. a még atyai hatalom alatt levő gyermekek (kivéven a fiúkat saját vagyonuk tekintetében), 5. a serdületlenek, 6. az akaratképtelenek, névszerint az örültek (kivéven világos perceiket) és a bármely oknál fogva öntudatlan állapotban levők, míg ez az állapot tart, 7. azok, kik nem képesek akaratjukat érthetően nyilvánítani, u. m. az írástudatlan némák és a született siketnémák, 8. a szerzetesek.

Öröklésképes csak az, ki az örökhagyó halálakor már létezett vagy legalább fogantatva volt, jogi személyek, ha törvény által öröklésképességgel felruháztattak.

Az alakszerűségek tekintetében vannak magán- és közvégrendeletek. A magánvégrendeletek vagy szóbeliek vagy írásbeliek. Szorosan megkívántatik 7 tanúnak együttes jelenléte, a végrendelet alkotását pedig nem szabad semmiféle más ügyletnek félbeszakítania. Szóbeli végrendeletét az örökhagyónak a tanúk előtt hallható és érthető nyelven fel kell olvasnia és végrendeletének nyilvánítania, tartalmát

a későbbi bizonyítás kedvéért a tanuk magoknak feljegyezhetik (u. n. írásba foglalt szóbeli végrendelet). Írásbeli végrendelethez elkerülhetetlen egy a végső akaratot tartalmazó, habár már előzetesen szerkesztett okirat, melyet a végrendelezőnek az összes tanuk előtt végrendeletének kell elismernie és aláírnia s azután a tanukkal is, (kiknek nem szükséges épen annak tartalmát ismerniök) aláíratnia és megpecsételtetnie. Ha a végrendelező az egész végrendeletet sajátkezűleg írta s azt, hogy ő maga írta, a végrendeletben világosan megjegyezte, az ő aláírása nem kívántatik szükségképen (u. n. sajátkezűleg írt végrendelet). A tanukat arra, hogy végrendeleti tanuk legyenek, különösen fel kell kérni, nekik pedig a végrendeletnél való tanuskodásra készeknek és képeseknek kell lenniök. Tanuskodásra csak serdült finemű személyek képesek, kik örökösökül nevezhetők; képtelenek a tékozlók, bizonyos eretnekek, öőrültek, némák, siketek, vakok, a kinevezett örökös s vele ugyanazon atyai hatalom alatt álló személyek, ki az örökhagyó hatalmának s megfordítva a kinek az örökhagyó alá van vetve (tehát apa, fiu, testvérek); az, kinek alkalmatlan volta felől a végrendelező tévedésben volt, ezért nem válik alkalmas tanuvá; hagyományosok és hitbizományosok lehetnek végrendeleti tanuk. Kiváltságosak: a katonai végrendeletek (2 tanu is elégséges), vakok végrendeletei (még egy hites jegyző, vagy egy nyolczadik tanu jelenléte kívántatik), irni nem tudók végrendeletei (szintén egy nyolczadik tanu kívántatik), járvány vagy ragályos betegség idején készített végrendeletek (a tanuknak nem kell együtt jelen lenniök), faluhelyen alkotott végrendeletek (5 tanu is elégséges), csupán a gyermekek és unokák javára szóló intézkedések (végrendelet sem kell, csak egy fogalmazvány, de idegenek javára ily iratban mit sem lehet hátrahagyni), végre az egyház vagy kegyes czélok javára történt végintézkedések (semmi alakszerűség sem kell, elég ha azokat 2 tanuval be lehet bizonyítani). Közvégrendeletek: a fejedelemnek átnyújtott, vagy a bíróságnál deponált, vagy a plébános és két tanu előtt alkotott végrendeletek.

A végrendeletnek lényeges tartalma, hogy abban (legalább egy) érvényes örökösnevezés legyen. Ezenfölül szükséges: 1. hogy a végrendelet az örökhagyónak valóságos akaratát fejezze ki, 2. ne alapuljon téve-

désen, melynek fennforgása nélkül az örökhagyó okvetetlenül másképp intézkedett volna, 3. ne legyen kicsikarva (a pusztá rábeszélés még nem erőszak), 4. indoka ne legyen se erkölcstelen, se jogellenes, 5. az örökhagyó akarátának bizonyosnak kell lennie (azért nem lehet az örökösnevezést egy harmadikra bízni) és 6. teljesen nyilvánítottnak. Ervénytelen az olyan intézkedés, melyben a kinevezett csak egy, reá nézve gyalázó megjegyzéssel van fölismerhetővé téve, p. unokaöcsémet, azt a világcsalót, nevezem ki örökösömnek. Most is áll a liboniani tanácsvégzemény ama rendelkezése, hogy a végrendelet írója javára tett intézkedés semmis, hacsak az örökhagyó azt az aláíráskor vagy másféle megjegyzésével különösen jóvá nem hagyta.

Örökösnek csak öröklésre képes személy nevezhető. Evvel a képességgel a kinevezettnek mindjárt a végrendelet készítésekor kell birnia (holott a végrendeletből való szerzés képessége még nem kívánatik meg ebben az időpontban). Bizonyos alak-szerűség az örökösnevezéshez ma már nem kívánatik, de igenis az, hogy eléggé határozott legyen, bármikép történjék is különben, p. az én kebel-barátom legyen örökösöm s mindenki tudta, kit értett az örökhagyó ezen epitheton alatt, vagy az legyen örökösöm, kit az asztalfiókomban található lepecsételt levélben kijelöltem (u. n. rejtélyes végrendelet). Az örökösnevezésnek mulhatatlanul vagy az egész örökségre, vagy néhányad részére kell irányulnia, ha pedig az örökhagyó e szabály ellenére az örököst bizonyos dologra, vagy bizonyos sommára nevezte volna ki, a végakarát fenntartása érdekében, a kinevezett mintegy hitbizományosnak tekintetik s a neki szánt dolgot vagy sommát hagyományképen kapja meg. Ha az örökhagyó több örököst nevezett ki, de a részeket meg nem határozta, a kinevezettek egyenlően osztzkodnak; ha pedig a részeket meghatározta és ezek együttvéve a hagyatékot ki nem merítik, a kinevezettek a maradékot is kapják örök-részüik arányában (p. $A^{3/13}$, $B^{7/12}$ -re vannak kinevezve, akkor a fennlévő $2/13$ is az övék, úgy hogy $A^{3/10}$ -et, $B^{7/10}$ -et fog kapni), és ha a meghatározott részek a hagyatékot meghaladják, aránylagos leszállítás áll be (p. az előbbieken kívül még C is volna $5/12$ -re kinevezve, akkor így osztzkodnak $A^{3/15}$, $B^{7/15}$, $C^{5/15}$).

Sem időhatározás, sem bontó föltétel nem csatolható az örökösnevezéshez, mert ezt nem tűri meg az a szabály, hogy a ki egyszer örökös lett, mindig az. Célhatározás és felfüggesztő feltétel igenis csatolható az örökösnevezéshez, de lehetetlen vagy erkölcstelen feltétel oda nem írtnak tekintetik. Abbanhagyásra irányzott feltételnél ennek teljesítése csak a kinevezettnek halálakor lévén eldönthető (p. ha soha vasútra nem ül), a föltételes kinevezett csak a Mucius-féle óvadék szolgáltatása mellett bocsátható a hagyatékhöz.

Az örökösnevezésen kívül az örökhagyó örököshelyettest is rendelhet, még pedig vagy arra az esetre, ha az első helyen kinevezett örökössé nem lehet, vagy lenni nem akar (közönséges örököshelyettesítés), vagy arra az esetre, ha gyermeke még serdületlen korban halna el s e miatt végrendeletet nem csinálhatna (serdületlenért való örököshelyettesítés), vagy végre legközelebbi örült leszármazójaért (mintegy serdületlenért való helyettesítés). A ki több örököstársnak helyetteséül van rendelve, úgy szintén a helyettesnek helyettese is, csak valamennyi előzőjének elestével örököl. A ki azonban oly helyettesnek lett helyetteséül kinevezve, ki egyszersmind örökösül neveztetett, szabályszerint mindkét tekintetben az utóbbinak helyébe lép. Ha valamennyi kinevezett örökös egyszersmind egymásnak helyetteséül van kinevezve, kétség esetében mint helyettesek is ugyanabban az arányban örökölnek, mint a minőben mint kinevezett örökösök örököltek volna. A serdületlenért elrendelt helyettesítés persze elveszti érvényét, ha a gyermek atyja előtt meghal, ha atyjának halálával másnak hatalma alá jut, ha serdültségét eléri, ha atyja életében felszabadul, ha az atyának végrendelete érvénytelen vagy megdől.

Többen, főleg házastársak, egy közös okiratba foglalhatják végrendeletöket, mely rendesen egyszersmind kölcsönös végrendelet, mert az örökhagyók akarata odairányul, hogy minden egyesnek végrendelete csak abban az esetben maradjon érvényben, ha a másiknak megfelelő végrendelete is fenntartatik.

A végrendelet elveszti érvényét, ha maga az örökhagyó megsemmisíti (ennek egyik esete, ha egy újabb végrendeletet alkot), ha az örökhagyó elveszti végrendelezési képességét, ha az örökösnevezések

meghiúsulnak, ha szükségörökösnek joga megsértetett. A végrendelet érvénytelensége vagy semmisség vagy megtámadhatóság, mindkettő vagy kezdettől, vagy csak későbbben beálló körülménynél fogva foroghat fenn. Szabályszerint kiterjed az érvénytelenség az egész végrendeletre és csupán kivételesen szorítkozik az az örökösnevezésekre.

Közüvérendelet okvetetlenül kihirdetendő, magánvégrendelet csak akkor, ha vagy az örökhagyó így rendelte, vagy az érdekeltek kívánják, vagy a bíróság szükségesnek találja. A végrendeletek foganatosítása a végrendeleti végrehajtók dolga, kiket vagy maga az örökhagyó a végrendeletben megnevezett, vagy a felek választanak, vagy a bíróság kirendel, vagy a törvény kijelöl (p. a püspök, a gyámhatóság).

A végrendeleti örökség megnyílik az örökhagyó halálakor, föltételes örökösnevezésnél a föltétel teljesültekor. A kinevezettnek azt az időpontot mulhatatlanul meg kell érnie és ugyanakkor öröklési képességgel birnia. Ha a meghívott az örökség megszerzése előtt meghal vagy öröklési képességét elveszti, reá nézve nem nyílik meg az örökség.

Végrendelet nemléteben vagy ennek érvénytelensége esetében törvényes öröklésnek van helye, melynek esetei: 1. a rokonok, 2. a túlélő házastárs rendes öröklése, 3. rendkívüli törvényes öröklés.

A rokonok következő négy osztályban hivatnak meg, u. m. 1. a leszármazók, 2. a felmenők, édes testvérek és ezeknek gyermekei, 3. a mostoha testvérek és ezeknek gyermekei, 4. egyéb oldalrokonok. A rokonok határtalanul örökölnek, egyedüli feltétel, hogy az örökhagyónak legközelebbi törvényes rokonai legyenek.

Fejszerinti osztálynak van helye: az első osztályban egyenlő távolságú gyermekek között; a második osztályban az egyes ágakban és ha csupán testvérek léteznek; a harmadik osztályban ha csupán mostoha testvérek vagy csupán ezektől leszármazó egyenlő távolságú gyermekek léteznek; a negyedik osztályban. Törzs szerint örökölnek az első osztályban elhalt gyermekektől származó unokák; a második osztályban az elhalt testvérek gyermekei, ha a szülőkkel vagy előtestvérekkel egybetalálkoznak; a harmadik osztályban, az elhalt mostoha testvérek gyermekei ugyanily feltétel alatt. Ágak szerint örökölnek a felmenők, ha egyedül örökölnek. Többszörös rokonság a

törzs vagy ág szerinti öröklésnél többszörös örökrészre jogosít. A következő osztály rokonai mindaddig kizárva maradnak az öröklésből, valameddig az előző osztály rokonai közül valaki örökössé lehet (u. n. rangörökség) és ugyanazon osztályban is a következő ízre csak akkor kerül a sor, ha az előző ízi rokonok közül senki sem lett örökössé (u. n. ízörökség).

Öröklésre jogosított rokonok hiányában, vagy ha az élő rokonok jogukat érvényesíteni nem kívánják, a túlélő házastárs örököl, ha az örökhagyóval ennek haláláig jogérvényes házasságban élt. Bármely elválás, úgy szintén az ágy- és asztaltól való elválasztás ezen örökjogot kizárja.

Rendkívüli törvényes örökjoggal birnak: 1. gazdag örökhagyónak szegény özvegye, kinek hozománya sincs, a hagyatéknak egy negyedére (de legfeljebb 100 font aranyig), ha pedig az örökhagyótól származó, háromnál több gyermekkel egybetalálkozik, egy gyermekrésze (beszámításával a netáni hagyományoknak), ha saját gyermekeivel örököl, örökrészét csupán haszonélvezésül nyeri, tulajdona a gyermekeket illetően, 2. a nemzőjük által elismert törvénytelen gyermekek, ha sem házastárs, sem törvényes gyermekek nincsenek, együttvéve a hagyatéknak $\frac{1}{6}$ -ára, melyből azonban egy fejszerinti részt anyjoknak átengedni kötelesek, viszont a nemzőnek is van ugyanilyen örökjoga törvénytelen gyermekei hagyatékában (csak a vérfertőztetésből származó gyermekeknél nincs helye ilyen öröklésnek).

Az örökséget az önkényű örökös saját akaratával (elfogadási nyilatkozat által), a szükségörökös (t. i. az örökhagyó haláláig ennek hatalmában állott, valamint az utószülött gyermek a kinevezett unoka és a serdületlenért kinevezett s még az örökhagyó hatalmában állott örököshelyettes) saját akarata nélkül szerzi meg. Az igény átszállása (u. n. transmissio) czimén pedig más is szerezheti meg, mint a meghívott, névszerint: 1. elhalt serdületlen gyermekért ennek atyja, 2. végrendeletileg is meghívott, de a végrendelet felbontása előtt elhalt leszármazók helyett ezeknek örökösei, 3. az elfogadás iránti meggondolási határidő letelte előtt nyilatkozat nélkül elhalt örökös helyett az ő örökösei, 4. az elhalt örökös részére **fennállott** visszahelyezési időnek még hátralévő **része** alatt ugyanannak örökösei.

Az örökséget csak az fogadhatja el, ki magát érvényesen lekötelezheti, ugyanazért gyermekek helyett atyjok, kiskorúak és tékozlókért gyámjuk, jogi személyekért ezek képviselői fogadják el. Az elfogadási nyilatkozatnak határozottan és komolyan, a meghívás tartalmához és terjedelméhez képest kell történnie. Feltételhez nem köthető. Ha kicsikartatott, megsemmisíthető. Bizonyos alakszerűség nem létezik, lehet azt szóval vagy írásban tenni, sőt hallgatag is u. n. konkludens tények által (p. az illető beleül az örökségbe s ott parancsolgat). Szabály szerint a meghívott örökös tetszésétől függ, hogy mikor fogadja el az örökséget, kivéven ha vagy az örökhagyó, vagy a hagyatéki hitelezők és hagyományosok tűztek ki bizonyos időt vagy maga a meghívott örökös (meggondolási határidőt kérvén), vagy az örököshelyetteseknek, (hogy tisztába jöhessenek), vagy az önkényű feltétel alatt kinevezettnek vagy a jogával élni kívánó szükségörökösnek tűzetik ki bizonyos terminus. Tekintettel az örökség elfogadásával járó vagyoni felelősségre az önkényű örökös meggondolási határidőt kérhet, a szükségörökös pedig az örökségbe való beavatkozástól tartózkodhatik.

Megszerzés tárgya az örökség abban az állapotban, a melyben megnyílt. Egy résznek elfogadása által a meghívott az egészet szerzi meg. S a ki egyszer (habár csak bizonyos részben) örökössé lett, igénynyel bír azon örökrészekre is, melyek a vele együtt, akár végrendelet akár törvénynél fogva meghívott más személyek elestével megürülnek, mi által az ő saját része megnagyobbodik. Nem valamennyi, hanem csak az elesett örökössel együttesen meghívott örökösnek jut a megürült rész u. n. egybekapcsolás esetén, p. A és B legyenek örököseim hagyatékom egyik, C ugyanannak másik felében, ha már most A elesik, az ő $\frac{1}{4}$ része B-é lesz. Ez az u. n. hozzászaporodási v. növedékjog.

Az örökség megszerzése felbontatik, ha a szükségörökös az örökségbe való beavatkozástól tartózkodik, ha önkényű örökös az elfogadás ellen az előbbi állapotba való visszahelyezést nyert, ha a végrendelet megdöntetik, ha az örökös érdemetlenség miatt az örökségtől megfosztatik. Az érdemetlenség az örökhagyó iránti köteles tisztelet és háladatosság megsértésében áll. A fiskus elveheti az örökségét, ha az

örökös maga okozta az örökhagyó halálát, ha gyilkosait nem üldözte, ha még annak életében az örökségre alkudozott, ha az örökhagyónak végrendelezési képességét kétségbe vonta, ha a végrendeletet mint meghamisítottat vagy kegyeletlent megtámadta, ha az örökhagyót végrendelet készítésében vagy a késznek megváltoztatásában meggátolta, ha az örökséget egy öröklésképtelen személynek kezére játszani ígérte, ha az örökhagyóval tiltott nemi viszonyban élt, ha az örökhagyó őt az öröklésből kizárta, ha becsempészettnek bizonyult, ha mint a gyermek helyettese annak halála után az anyát becsempészéssel hamisan vádolta. De más is veheti el érdemetlenség miatt az örökséget az örököstől, névszerint az örökhagyó rendelkezése iránti engedetlenség, a rábizott nevelés vagy gyámság visszautasítása, az eltakarítás elmulasztása, a fogságból való ki nem váltása, a gyámkérés elmulasztása, az örült örökhagyó elhanyagolása, élete és vagyona utáni törekvés miatt.

A megszerzés következtében az örökösök az elhunyt örökhagyónak egyetemeres jogutódjaiként összes jogaiba és kötelmeibe lépnek, az örökségi tartozásokért nemcsak a hagyaték, hanem a tartozások erejéig a hagyatéki hitelezőknek felelősek és szerződésszerű kötelezettséget vállalnak arra nézve, hogy az örökhagyónak rendelkezéseit, különösen hagyományait kifizetik. Egy eladósodott hagyaték tehát kárt hozhat az örökösre, ki ennek elkerülése végett a leltár jogkedvezményét veheti igénybe, mely abból áll, hogy az örökségről saját esküjével megerősítendő pontos leltárt készít, s ebben az esetben a hagyatéki adósságokért csak a hagyaték erejéig felelős. Viszont ha eladósodott örökös ül a hagyatékba, könnyen megeshetik, hogy a hagyatéki hitelezők rövidséget szenvednek, mely veszély elhárítása végett a hagyatéki hitelezők követelhetik, hogy a hagyaték kielégíttetésök végett az örökös saját vagyonától elkülöníttessék, persze ha kitünnék, hogy csalódtak, utólag nem formálhatnak igényt az örökös saját vagyonára, hisz az elkülönítés a saját kívánságukra történt.

Az öröklés ténye következtében az örököstársak között u. n. jogközösség támad, a hagyatéki követelések és adósságok örökrészeik arányában megoszlanak közöttük, a hagyatéki dolgok tulajdona mindnyájok közös tulajdonává válik, az örökhagyóval

szemben fennállott kötelmi vagy dologbeli jogaik az ő személyökben egyesülés folytán aránylag megszűnnek. De mindegyikök kérheti a jogközösség felbontását az u. n. örökségi osztályperrel, minek folytán a közös vagyondarabok fölosztatnak és a közösségből eredt kölcsönös igények kiegyenlítettnek. Miután gyakran megesik, hogy egyik-másik gyermek még az örökhagyó életében kap tőle jelentékeny vagyoni értéket, mely a többiek osztályrészét érzékenyen befolyásolhatja, annál fogva közöttük ama kötelezettség áll fön, hogy az előre kapott értéket valamennyiök között leendő aránylagos felosztás céljából vagy a közös hagyatékba beszolgáltatni vagy mintha a beszolgáltatás valóban megtörtént volna, a saját örökrészkbe maguknak betudatni, beszámíttatni tartoznak. A beszolgáltatás tárgyát képezik az örökhagyó által valamelyik leányának vagy unokaleányának rendelt hozomány, valamelyik fiának vagy unokájának rendelt házassági ajándék (kiházasítás), valamelyik gyermekének külön háztartás vagy üzlet berendezéséhez adott vagyonérték, és egyéb ajándékok, melyek akár a köteles részbe, akár az örökrészbe leendő betudás feltétele mellett egyik-másik gyermeknek adattak. A beszámítás úgy történik, hogy az előre kapott érték a hagyatékhoz csatoltatván, az ekként nyert összértékből az örökrészek megállapíttatnak, s az előre kapott érték az illetőnek örökrészből levonatik, p. a hagyaték 20,000 frt, A, B, C, D gyermekek közül A és D egyenkint 2000 ft kiházasítást kaptak, tehát együtt 4000 frtot, azt hozzá kell adni a hagyatékhoz, lesz 24,000 frt, minden gyermeknek jut ennél fogva 6000 frt, de mert A és D már előre 2000 frtot kaptak, most már csak 4000 frtot fognak kapni.

Az örökjog bírói érvényesítésére egy dologi (abszolút) kereset szolgál, t. i. az örökségi per, melynél felperes az örökös, kitől ezen minősége elvitattatik, alperes pedig bárki lehet, a ki felperes örökjogát tetteleg megsérti. Alapja az örökjog, tárgya az örökség mindenestül. A juveniani tanácsvégzemény értelmében a jóhiszemű alperesnek az idegen örökségből se haszna, se kára nem lehet, míg a rosszhiszemű nemcsak minden hasznót kiadni, hanem azonfölül minden elidegenítésért, valamint gonosz szándéka és vastag gondatlansága által okozott kárért is felelni tartozik.

Alperes avval védheti magát, hogy költségei miatt (p. a dolgok fentartása, hagyatéki hitelezők kielégítése) megtartási joga van. Az örökségi per egészen analog a tulajdoni perrel.

Azonfölül az örökös külön jogcímek alapján mindazon keresetekkel is élhet, melyek a hagyatékban foglalt egyes (tulajdon, dologbeli, kötelmi) jogok alapján már az örökhagyót is illették. És igénybe veheti az ideiglenes birtokvédelmi eszközöket, is névszerint az örökjog valószínűsége, vagy bizonytalansága miatt.

Ha az örökös az örökséget elidegeníti, szorosan véve még mindig örökös marad s mint ilyen a hagyatéki hitelezőknek és hagyományosoknak személyesen lekötelve, kivévn, ha a fiskus idegeníti el a rászállott örökséget. Mindazáltal a vevő is élhet a hagyatékra vonatkozó egyes, valamint az egyetemes örökségi keresetekkel és az osztályperrel, még pedig mint az elidegenítő eredeti örökös engedményese; de megfordítva ő ellene is megindíthatják analogia útján az örökségi keresetet.

Hagyomány útján nemcsak bizonyos vagyontárgyakat, hanem magát az örökséget is, vagy néhányad részét lehet hátrahagyni, s az utóbbi esetben az örökös köteleztetik az örökséget egy másiknak kiadni, a ki ez által közvetve mintegy örökösi minőséget nyer. Az előbbi külön, az utóbbi egyetemes hagyománynak (hitbizománynak) neveztetik.

Hagyományt rendelhet, a ki maga számára örököst nevezhet; hagyománynyal megterhelhető mindenki, a ki az örökhagyó halála esetére tőle akár közvetlenül, akár közvetve kap valamit, a mit csupán az ő végakarata folytán nyer, vagy a mitől egyéb végakarati intézkedés által meg lenne fosztható, de csak abban a mértékben, a melyben tényleg részesül; hagyományos lehet mindenki, a ki örökösül is ki nevezhető. A valamely örökös javára tett hagyomány előhagyománynak neveztetik. Hagyomány rendelhető végrendeletben, fiókvégrendeletben, formátlan nyilatkozat által (u. n. szóbeli hitbizomány). Az u. n. fiókvégrendeleti záradék által egy magában véve érvénytelen végrendelet fentartható, ha legalább egy érvényes fiókvégrendelet kellékeivel bir, az ilyen fiókvégrendeletté átváltozott végrendeletben foglalt örökösnevezés mint egyetemes hitbizomány tartatik

főn. Hagyományhoz mindennemű mellékhatózatok érvényesen csatolhatók. Szintugy lehetséges a hagyománynál a helyettesítés is, még pedig vagy mint közönséges helyettesítés arra az esetre, ha a legközelebb meghívott a hagyományt meg nem szerezne, vagy mint hitbizományi helyettesítés, ha a hagyomány egymásután többeknek rendeltetik.

A hagyomány elveszti érvényét: 1. visszavonás, 2. az örökhagyó végrendelkezési képességének elvesztésével, 3. a hagyománynyal terheltnek elestével, 4. a hagyományos halálával, 5. a hagyomány tárgyának elenyészésével (ha ennek nem a terhelt az oka), 6. ha a hagyományos a hagyomány tárgyát már más uton ingyen megkapta, 7. a kérdéses végrendelet érvénytelensége miatt. Azonban nem lehetetlen, hogy a végrendelet érvénytelensége daczára a hagyományok érvényben maradnak, névszerint fiókvégrendeleti záradék, a végrendeletnek a szükségbeli örökösök mellőzése, vagy a köteles rész megcsonkítása miatti érvénytelensége, egy tévesen holtnak vélt szükségbeli örökös mellőzése, urafogyott hagyaték, az örökségnek az örökös által történt visszautasítása esetében.

A hagyományra való jog a hagyományosra nézve megszereztetik az örökhagyó halálával, föltételes hagyománynál a föltétel teljesültével, időhöz kötött-nél a kitűzött idő beálltával. Ezt az időpontot a hagyományosnak meg kell érnie és ugyanakkor arra, hogy hagyománynyal megtisztelhető legyen, képesnek lennie, csak akkor lehet szó a hagyománynak a hagyományos örökösre való átszállásáról. De a hagyományos vagy örököse a hagyományt vissza is utasíthatja, s ha több hagyománynyal lett megtisztelve, az egyiket elfogadhatja, a másikat visszautasíthatja, csak ugyanazon hagyományt nem lehet részben elfogadnia, részben visszautasítania (örökösének igen). Ha a hagyományos a hagyományt meg nem szerzi, szabály szerint az avval terhelnél marad az. A hagyomány megszerzése visszafelé ismét felbontható, ha a hagyományos az ellen visszahelyezést kér és nyer, ha felbontó feltétel beállta miatt bontandó fel, ha az örökösnevezés később megerőtlenül, ha a hagyomány a hagyományostól érdemetlenség miatt elvétetik. A hagyományozott jogot a hagyományos személyes keresettel követelheti a terhelttől, sőt ennek biztosítására törvényes zálogjoga van a terheltnek az örökhagyótól

kapott dolgain. Önhatalmulag nem szabad a hagyományosnak a neki szánt hagyományt elvinnie, ha még is megtenné, mielőtt még az örökös az örökséget birtokába vette volna, az örökös tőle ismét elszedheti, sőt esetleg kártérítést is követelhet tőle.

Az örökösnek a hagyományosokkal szemben igénye van a falcidiai negyedre, melynek csonkítatlan kell maradnia, minthogy különben az annak kiegészítéséhez szükséges értéket a hagyományosoktól aránylagosan levonhatja. Annak megállapíthatása végett, meg lett-e s ha igen, minő mértékben csonkítva a negyed, ki kell puhatolni a hagyatéknak valóságos állagát az örökhagyó halálakor, mindannak hozzászámításával, mit a levonásra jogosított mint örökös kapott, de csak a hatályos és a negyedet valóban csonkító hagyományokra való tekintettel, még pedig pénzbeli érték szerint. Pl. valakinek van két fia, az egyiket kinevezi, a másikat mellőzi s azonkívül rendel 3 hagyományt per 3000 frt, 1500 frt és 500 frt; a hagyatéknak cselekvő állapota 12000 frt, az adósságok tesznek 1000 frtot, a temetési költségek 500 frtot, a leltározás költségei 100 frtot, a két fiúnak köteles részei 4000 frt., tehát az összes teher 5600 frt. mit levonván a fentebbi összegből 6400 frt tiszta vagyon marad, ennek $\frac{3}{4}$ -része 4800 frt, ezt pedig a három hagyomány együttvéve épen 200 frttal haladja meg, ennél fogva A hagyományostól 120 frtot, B hagyományostól 60 frtot, C hagyományostól 20 frtot kell levonni, s így A kapni fog 2880 frtot, B 1440 frtot, C 480 frtot, összesen 4800 frt, a kinevezett örökösnek pedig megmarad tisztán a hagyatéknak $\frac{1}{4}$ -része, azonfölül megkapja 2000 frtnyi köteles részét, ugyanannyit a mellőzött másik fiú, s kifizettetnek a fentebbi adósságok és terhek is.

A legszokottabb külön hagyományok egyénileg vagy fajlag meghatározott dolog (utóbbinál a hagyományos, ha a választás reá bízott, a legjobbat is választhatja), évjáradék, élelmezés, hozomány, dologbeli vagy kötelmi jog, és egész vagyonösszeség hagyományozása. De mindezen esetekben csak különös jogutódlás áll be.

Egyetemes hagyomány akkor forog fenn, ha az örökösnek meghagyatik, hogy a hagyományossal osztozkodjék, vagy hogy egyes hagyatéki dolgokkal megelégedjék, vagy hogy bizonyos személyt örököseül

nevezzen, vagy hogy öröksége tekintetében a végrendelkezéstől tartózkodjék. A hitbizományi örökösnek is joga van a hitbizományossal szemben követelni, hogy $\frac{1}{4}$ neki tisztán megmaradjon, melyet trebelliáni negyednek neveznek.

A hagyományhoz hasonlít, de vele nem azonos, a halál esetére szóló ajándékozás. Habár ennél is szükséges, hogy a megtisztelt szerzési képességgel birjon és neki túrnie kell, hogy az örökös tőle a falcidiai negyedet levonja, és a neki szánt érték esetleg hagyománynyal terheltetik, a hagyománytól lényegesen különbözik, mert nem a hagyatékból jár, miért is független ennek megszerzésétől és egy bizonyos avval terhelt személy köteleztetésétől, nem kívánja sem az ajándékozónak végrendelkezési, sem a megajándékozottnak öröklési képességét, s nem vesztetik el a végrendelet megtámadása esetén.

Az örökhagyó akarata ellenére való u. n. szükségbeli örökjog lényegileg anyagi, t. i. köteles részre irányuló, de a leszármazókra és felmenőkre nézve legalább annyiban egyszersmind alaki, a mennyiben ezek követelhetik, hogy az örökhagyó őket egyúttal az örökösnevezés által is kitüntesse.

Köteles részt követelhetnek a leszármazók, a felmenők és a testvérek. Közös feltétel, hogy az elvileg jogosított egyének egyúttal az örökhagyónak legközelebbi törvényes örökösei legyenek. Ha pedig többen egyszerre jelentkeznek, csak abban az esetben érvényesíthetik igényüket, ha egyenlő törvényes igényök van, p. a felmenők és testvérek egyszerre. Különös feltételek a testvérekre nézve, hogy csak az édes testvérek és a mostoha testvérek közül csupán az ugyanazon apától származók követelhetnek köteles részt és csak abban az esetben, ha az örökhagyó egy ocsmány személyt tett elébök.

A köteles rész nehányad része a törvényes osztályrésznek, még pedig négy vagy négynél kevesebb gyermeknél annak $\frac{1}{3}$, négynél több gyermeknél $\frac{1}{2}$. Kiszámítandó pedig a hagyaték cselekvő értéke szerint készpénzben kifejezve, de tekintettel minden törvényes örökösökre, még a formá szerint kitagadottakra is, valamint azokra is, kik noha szintén törvényes örökösök, köteles részt nem igényelhetnek, mert csak valamennyi törvényes örökös számbavétele mellett állapítható meg a szükségbeli

örökösnek törvényes osztályrésze, melynek néhányad része őt köteles rész gyanánt megilleti. Beszámítandó a köteles részbe minden, mit az illető amúgy is kap halál esetére, de csak közvetlenül az örökhagyó vagyonából (nem pedig közvetve, vagy máshonnan, habár szintén az örökhagyó halála alkalmából); ellenben nem számítatik be az, mit élők közötti ajándékozás útján kapott, kivéven, ha a beszámítás föltétele alatt kapta (p. hozományul, háztartás berendezésére kapott ajándék).

A köteles rész a jogosítottnak akár hagyomány, akár halál esetére való ajándékozás, akár örökösnevezés útján hagyható hátra; s neki az örökhagyó halálakor azonnal és csonkítatlannal kiadandó, bármely korlátoló intézkedés, mely által a köteles rész kiszolgáltatása bizonytalanná tétetnék, késleltetnék vagy megrövidítené, csupán arra nézve állhat meg, a mit az örökhagyó a jogosítottnak köteles részén fölül juttat. Azt megteheti az örökhagyó, ha a köteles résznél többet hagy a szükségbeli örökösnek, hogy elrendeli, miszerint a jogosított a többletet csak úgy kaphatja meg, ha az egészről illető korlátolást tiszteletben tartja (ez az u. n. Socinus-féle kauczió).

Ha a köteles rész csupán megcsonkított, a jogosított annak kiegészítése iránt perelhet az örökös ellen. Ha a megrövidítés onnan származott, hogy az örökhagyó még életében szerfölötti ajándékozás vagy valamelyik leányának adott túlságos hozomány által apasztotta meg a vagyonát annyira, akkor a jogosított kegyeletlen ajándékozás, vagy hozományrendeles miatt azokat a jogügyleteket megtámadhatja s köteles részének kiegészítését követelheti.

Ha ellenben a szükségbeli örökösök nélkül mellőztetett, vagy kitagadtatott, akkor a jogaikban megsértett leszármazók és felmenők az örökösödési perrel a végrendeletnek az örökösnevezéseket és helyettesítéseket tartalmazó részét, a testvérek pedig a kegyeletlen végrendelet miatti perrel az egész végrendeletet érvényteleníthetik. Mindkét esetben tehát törvényes örökösödés áll be, de az első esetben a hagyományok, gyámrendelések és hitbizományi helyettesítések érvényben maradnak, míg a másik esetben ezek is elvesztik érvényüket.

Azonban a felmenő leszármazóját kitagadhatja s ekkép a köteles résztől is megfoszthatja: 1. tetteges

bántalmazás, 2. egyéb durvaság, 3. maga ellen támasztott bünvádi kereset, 4. méregkeverőkkel vagy bűvészekkel való szövötközés, 5. élete utáni leselkedése miatt, továbbá 6. ha a fiu mostoha anyjával tiltott nemi viszonyban élt, 7. ha hamis feladás által neki tetemes kárt okozott, 8. ha, midőn börtönben sinlődött, érette kezeskedni vonakodott, 9. ha végrendelet készítésében megakadályozta, 10. ha állatviadorok vagy szemfényvesztők társaságába keveredett, 11. ha a kiskoru leány nemi kicsapongásokat követ el vagy szülei akarata ellenére férjhez megy, nagykorú leány a tisztességes férjhez menetel alkalmát elszalasztja, 12. ha örültségében elhagyta, 13. ha midőn fogságban volt, őt ki nem váltotta, 14. ha az igaz hittől elpártolt.

Leszármazó pedig kitagadhatja felmenőjét: 1. főbenjáró bünvád miatt, 2. ha élete után tört, 3. ha a végrendelező nejével tiltott nemi viszonyban élt, 4. ha őt végrendelet készítésében megakadályozta; 5. ha saját hitestársának élete után tört, 6. ha őt örültségében elhanyagolta, 7. a fogságból ki nem váltotta, 8. az igaz hittől elpártolt.

Ezen kitagadási okok taxative vannak felsorolva; ha az örökhagyó valamelyiket fölemlítette, de az örökös nem képes azt a kitagadottal szemben bebizonyítani, nem térhet át más kitagadási okra, melyet az örökhagyó föl nem említett. A testvérekre nézve nincsenek a törvényben meghatározott kitagadási okok, miért is minden egyes esetben a bíró belátása dönt, vajjon a kinevezett ocsmány személylyel szemben a testvér megérdemelte-e kitagadtatását.

Ha az örökhagyó attól tart, hogy a jogosított örökrésztől pazarlása, örültsége miatt eleshetnék, az u. n. jóindulatú kitagadás által biztosíthatja számára a köteles részt.

Köteles rész nem követelhető jogszerű vagy jóindulatú kitagadás, serdületlenért elrendelt helyettesítés és katonának végrendelete ellen (utóbbi impraktikus).

Örökjogon kívül igényt támaszthat: 1. urafogyott vagyona a fiskus négy év alatt, 2. ugyancsak urafogyott vagyis örökösök nélkül elhalt tagtársak vagyonára bizonyos testületek, p. az ezred, egyház, egyetem, szegényház, kórház, 3. az, ki az elhalttal együtt közös ajándékot nyert a fejedelemtől, 4. érde-

metlentől elvett örökségen az, a ki elvette, t. i. a fiskus vagy mások (65. l.), 5. az, ki a fiskus vagy más által elidegenített örökséget megvesz, ezen örökségre. Minthogy ezek is egyetemes jogutódoknak tekintetnek (csak az nem, a ki nem a fiskustól vett valamely örökséget), hasonszerűség útján nekik is meg van engedve, hogy jogukat az örökségi kere-settel védhessék.

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban
megjelent és általa s minden hazai könyvárustól
megszerezhető:

Nemzetünk

nagy költői.

Szerkeszti
Gaal Mózes.

Tájékoztató.

„Nemzetünk nagy költői“ ezímen újabb vállalatot indítok meg, mely úgy a művelt nagy közönségnek, valamint a tanuló ifjúságnak kedves olvasmányul kínálkozik.

A magyar szellem kiválóbb képviselőinek: a költőknek, a regény- és drámaíróknak nem száraz életrajzát, hanem élvezetesen és érdekesen megírt jellemképét, műveiknek az életrajz keretébe foglalt esztétikai fejtegetését tartalmazzák ezek a 3—4 íves, csinos füzetek. Azok is kedvvel forgathatják, a kik a szóban forgó írókat olvasták, s azok is megértik, akiknek még nem volt módjukban az illető írók műveit olvashatni.

E vállalatnak az a célja, hogy a tanulóknak hozzáférhetővé tétessék mindaz a mire okvetlenül szüksége van.

Ismerteti az egyes írókat és azok műveit, mi által a tanulónak, az illető író iránti érdeklődését felkelti, és hathatósan elősegíti az olvasó abbeli kívánságát, hogy a szóban forgó író-t vagy költőt közelebbről megismerhesse.

A vállalat a következő költők és írók jellemképeit fogja tartalmazni:

<i>Tompa Mihály</i>	<i>Kisfaludy Sándor</i>
<i>Arany János</i>	<i>Kisfaludy Károly</i>
<i>Petőfi Sándor</i>	<i>Vörösmarty Mihály</i>
<i>Balassa Bálint</i>	<i>Jósika Miklós</i>
<i>Zrinyi Miklós</i>	<i>Eötvös József</i>
<i>Gyöngyössi István</i>	<i>Kemény Zsigmond</i>
<i>Csokonai V. Mihály</i>	<i>Jókai Mór</i>
<i>Berzsenyi Dániel</i>	<i>Katona József</i>
<i>Kazinczy Ferencz</i>	<i>Szigligeti Ede</i>
<i>Kölcsey Ferencz</i>	<i>Madách Imre.</i>

A mennyiben az egyes írók, mint koruk szellemének a kifejezői jelennek meg, hová-tovább az egész magyar irodalom-történet kiegészül ez írói jellemképekből.

A csinosan és izléssel kiállított füzetnek ára
egyenként 40 fillér.

Stampfel Károly könyvkiadó.

